

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1869-1870.

Verslag der bijeenkomst van den 28sten Januari 1870.

De heer STARING, Onder-Voorzitter der Vereeniging, opent de Vergadering, en zegt dat de heer STORM VAN 'S GRAVESANDE door ongesteldheid verhinderd wordt naar de residentie over te komen en deze bijeenkomst te leiden.

De VOORZITTER zegt daarna dat men bij de sluiting der vorige bijeenkomst in December jl. in het denkbeeld verkeerde, dat de beraadslagingen over het toen behandelde onderwerp, de volksweerbaarheid, uitgeput waren. Wel is waar hadden nog een paar leden het woord gevraagd, maar deze zagen daarvan af. Naderhand bleek echter, dat ook nog andere leden hadden gewenscht te spreken. Het Bestuur heeft daarom gemeend dat onderwerp op nieuw aan de orde te moeten stellen, maar het gelooft tevens dat zij, die andermaal over de volksweerbaarheid zouden wenschen te spreken, dit gevoeglijk zouden kunnen doen bij de behandeling van het vierde der door den heer HOOGENBOOM gestelde punten, luidende: „Welke levende strijdkrachten bezitten wij thans volgens de wet? Op welke wijze kan men de bestaande gebreken verhelpen, zonder in andere te vervallen; voornamelijk met het oog op eene snelle mobilisatie en beter verband tussehen het staande leger en de schutterijen, en eene meer voldoende oefening der laatsten?”

De VOORZITTER geeft dus in de eerste plaats het woord aan 1869/70.

den heer HOOGENBOOM, tot toelichting der door hem gestelde punten, waarvan de drie eerste luiden:

1°. Wat zal Nederland doen als zijne vrijheid wordt bedreigd? Bestaat er mogelijkheid dat die vrijheid zal worden bedreigd? Zullen wij altijd tijdig vooruit kunnen weten of er werkelijk gevaar bestaat?

2°. Welke verdedigingswijze verdient voor Nederland de voorkeur: de verdediging voet voor voet of de geconcentreerde verdedigingswijze; zoowel bij een rechtstreekschen aanval als bij het handhaven der onzijdigheid?

3°. Welke liniën en sterkten zijn voor de eerste, welke bij de laatste verdedigingswijze noodig? In hoeverre voldoen de bestaande liniën aan de vereischten, wat is daarin overbodig, wat moet nog worden daargesteld?

De heer HOOGENBOOM:

Mijne Heeren!

Het doel dat ik mij heden avond met het bespreken der gestelde punten heb voorgesteld, is, zoo als u misschien reeds bekend zal zijn, niet het breedvoerig behandelen van alles, wat door mij in dat viertal punten is samengevat, maar alleen het inleiden der discussie over die punten, zoodat ik zal trachten mijn gevoelen daaromtrent zoo kort mogelijk te uiten, ten einde zooveel mogelijk tijd voor discussie over te houden.

De heer DE ROO VAN ALDERWERELT zegt op blz. 8 van zijn geschrift: „*Onze zeemagt*”, o. a. het volgende: „De verdediging des „lands is een *algemeen* (1) belang, en het algemeen is, waar het „de *algemeene* zaak geldt, tot oordeelen en, zoo daartoe aanleiding „is, tot *spreken* verplicht. Maar het algemeen kan slechts oordeelen „naar de mate van kennis — zich steunende op de gegevens, „die tot beschikking van een ieder staan. Het oordeel van het „algemeen heeft dus slechts eene betrekkelijke waarde, en kan, „waar het eene zaak van zooveel omvang geldt, en die inderdaad „aan alle wetenschappen en alle belangen raakt, niet anders dan „onvolledig zijn. *Moet men daarom dat oordeel als geheel nutteloos*

(1) Ik heb enkele woorden cursief gesteld.

„veroorpelen, en zou er niet altoos iets te leeren zijn van die groote „stem, die uit het volk komt?“

Volkomen dit gevoelen deelende, heb ik vermeend dat er des te meer iets te leeren valt, zoo die stem komt van personen die, meer nog dan het *algemeen*, bevoegd zijn een oordeel te uiten over de zaak die het geldt. Ik zal dan ook alleen putten uit de gegevens die *tot beschikking van een ieder staan*, en ten opzichte van de liniën alleen spreken over hetgeen men op het terrein en de kaart kan zien; dit neemt niet weg dat mijn gevoelen uit den aard der zaak op méér en beter gegevens gegrond kan zijn. Het spreekt van zelf, dat ik politieke beschouwingen buiten rekening laat.

Het is niet mijne bedoeling van deze Vereeniging een soort van Tweede Kamer in het klein te maken; ik zou het zelfs zóér betreuren, zoo men aan onze bijeenkomsten die strekking toekende. Niet minder zou het mij echter leed doen, zoo in dezen tijd, nu de zaak onzer landsverdediging bij de Hooge Regeering aan de orde wordt gesteld, niet bij deze Vereeniging, die zich ten doel stelt: *algemeen verspreiden van heldere begrippen omtrent krijgssaken*, die zaak ernstig werd besproken. Men moge meer of minder waarde hechten aan het oordeel van militaire specialiteiten en dus nog minder acht slaan op het gevoelen van militairen, die niet als specialiteiten bekend staan, en men moge het den militairen tot een soort van verwijt maken, dat *zijzelf* het onderling niet in *alles* eens zijn — een verschijnsel dat zich trouwens overal openbaart, men hoore bijv. maar eens kundige ingenieurs omtrent de doorgraving bij den Hoek van Holland of Holland op zijn smalst — het behoeft echter geen betoog, dat toch *zij* in de eerste plaats bevoegd, en, biedt de gelegenheid zich aan, verplicht zijn hun oordeel, uit een militair oogpunt — niet de minst gewichtige zijde van het vraagstuk — uit te brengen, en het is even onbetwistbaar, dat dit oordeel niet *straffeloos* geheel zal verworpen worden.

Ik ben overtuigd M. H., dat wij, bij het vaststellen van ons defensie-wezen, voor het militaire gedeelte, op eene waardige wijze worden vertegenwoordigd in de Staten-Generaal; maar het is niettemin mijn gevoelen, dat er buiten die leden, wier uitgebreide militaire studiën ons waarborgen, dat, zoo de Regeering den verkeerden weg inslaat, zij dit niet zal doen zonder *ernstig en met nadruk gewaarschuwd te zijn*, dat er buiten die leden, zeg ik, nog

een groot aantal militairen gevonden worden, wier oordeel van groote waarde moet geacht worden (1). Dát oordeel zooveel mogelijk uit te lokken, stel ik mij ten doel. Ik hoop daarom dat er in uw midden zullen gevonden worden, die onpartijdig en rond hun gevoelens zullen uiten, en dat er denkbeelden zullen geopperd worden, die mogen strekken tot voorlichting van de mannen, door een *gedeelte* der natie afgevaardigd, die in deze zaak zullen te beslissen hebben en die, uit den aard der zaak, niet *allen* op de hoogte zijn van de militaire eischen, waaraan ons verdedigingsstelsel moet beantwoorden.

Ik stel dus voorop:

1°. Ik wensch aan onze Vereeniging niet den schijn te geven van te zijn eene Tweede Kamer in het klein of eene Derde Kamer.

2°. Ik ben volkomen overtuigd dat wij dit ingewikkelde vraagstuk niet in zijn *geheel* kunnen oplossen.

3°. Ik stel mij echter voor, dat bij het bespreken der punten aan de orde gesteld, denkbeelden zullen genit worden, die niet onopgemerkt zullen mogen blijven *daar*, waar eene beslissing in deze zal genomen worden.

Ik ga thans over tot het behandelen van het onderwerp dat ik aan de orde heb gesteld.

De eerste vraag van punt 1 zal door velen niet zonder verwondering zijn gelezen. Het komt mij echter voor, dat er verschijnselen zijn, die het noodig maken eerst bepaald uit te maken:

1°. Of Nederland tot *elken prijs* zijne vrijheid zal verdedigen?

2°. Dan wel, of Nederland alleen eene schijnverdediging zal voeren, ten einde, zoo zulks mogelijk is, de scherpe beschuldiging der geschiedenis te ontgaan, die reeds eenmaal in onze annalen schreef: *Nederlands vrijheid ging verloren door eigen schuld, door invendige verdeeldheid en door verregaande verwaarloozing der strijdmiddelen?*

3°. Of zal Nederland zich niet ter verdediging toerusten, en alleen steunen op tractaten en beloften om, zoo deze voor de *zooveelste* maal blijken van onwaarde te zijn, de hulp in te roepen van naburen, of wel vrede af te smeeken en af te koopen?

(1) Ook al steunt het niet op zulke uitnemende gegevens als ter beschikking stann van genoemde leden der beide Kamers.

Ik herhaal, dit dient uitgemaakt te worden. Er behoort vooraf bepaald te worden wat men zich voorstelt, dat zal geschieden. Als men op de teekenen des tijds let, wordt men gedrongen zich deze, in het oor van elk rechtgeaard Nederlander wanklinkende, vragen te doen. Op verschillende plaatsen van ons land ziet men toch verzoekschriften indienen, door mannen die zich Nederlanders noemen, waarin *onvoorwaardelijk* op vermindering der oorlogsuitgaven (lees: *uitgaven tot handhaving onzer vrijheid en van den vrede*) wordt aangedrongen, zonder dat men het noodig schijnt te achten, duidelijk en klaar aan te toonen, dat er werkelijk bezuiniging mogelijk is; men ziet daarin stoutweg beweren, dat er jaarlijks millioenen worden verspild, zonder *één enkel* bewijs te leveren, waarop die *zware* beschuldiging, op de Regeering en Volksvertegenwoordigers geworpen, berust (1). Weër elders ziet men een zoogenaamd *anti-vestingverbond* oprichten door mannen, die zeker lang niet allen voldoende op de hoogte zijn van de militaire aangelegenheden, om maar *eenigszins* te kunnen beoordeelen of eene vesting al dan niet nuttig is. Zijn deze teekenen, zoo zij eens waren, wat in sommige verzoekschriften wordt gezegd, namelijk: *het gevoelen van een groot deel der bevolking* — wat ik nog zéér betwijfel — niet gewichtig genoeg om het in twijfel te trekken, of het den Nederlander ernst is zijne vrijheid te verdedigen?

Ik voor mij, M. H., leef echter nog in de gelukkige overtuiging, dat het vrijheidlievende Nederland tot elken prijs zijne vrijheid zal verdedigen, en dat het rijke en welvarende Nederland daartoe geen kosten zal ontzien.

Niet lang geleden hoorde ik, niet zonder verbazing, in ernst de vraag doen: „Worden wij bedreigd? Is de politieke horizon zoo „duister dat er werkelijk gevaar bestaat?” Ik geloof, M. H., dat het niet zéér practisch is, bij het bespreken van zaken de defensie betreffende, naar den politieken horizon te zien, alsof die tot maatstaf moet dienen om te bepalen wat wij moeten hebben voor de landsverdediging.

(1) Men zal toch niet beweren dat bij een fort dat vóór 20 jaar is gebouwd en toen goed was, doch nu door de veranderde tijdsomstandigheden niet meer voldoet, tounen gouds zijn verspild, omdat het nu niet meer deugt.

Een klein land als het onze, dat zulke uitgebreide koloniën bezit, koloniën die zooveel welvaart in ons land *kunnen* verspreiden; een land dat *zelf* zulke rijke bronnen van welvaart en bloeienden handel, nijverheid en landbouw in zich bevat; een land dat aan zijne betrekkelijk uitgestrekte kust weldra vier goede zeehavens zal en vijf kon hebben, zeehavens die met het groote spoorwegnet in Europa rechtstreeks in verband staan; een land dat zelf overdadig met spoorwegen is bedekt, en een groot aantal goede waterwegen bezit, — zulk een land wordt *altijd* bedreigd, zulk een land is wel eene verovering waard, en des te meer *naarmate het verdedigingsvermogen van dat land minder sterk is*, en dus de kosten eener verovering minder groot moeten zijn. Het gevaar wordt nog grooter, zoo zulk een land een machtigen nabuur heeft die geen koloniën bezit, die behoefte heeft aan uitbreiding der zeekust, voor wien het bezit van eenige goede zeehavens méér van onberekenbare waarde is. Het zal zulk een nabuur, zoo hij het wenschelijk en het oogenblik gunstig acht, niet moeilijk vallen een conflict in het leven te roepen. Het internationaal verkeer geeft daartoe gelegenheid te over. Het leggen van eene enkele krib in de Waal, het aanvaren van eene stoomboot eener buitenlandsche reederij door eene Hollandsche, het belletten van de arrestatie op ons grondgebied van een uit het buitenland gevlucht bankroetier door vreemde politie, enz. kan bij ons bijv. het uitgangspunt voor een ernstig conflict worden; het hangt er alleen maar van af of die mogendheid het tot voorwendsel wil nemen. Doch neen het hangt nog van eene *andere* zaak af, namelijk OF WIJ STERK GENOEG ZULLEN ZIJN OM ONS GOED RECHT TE HANDHAVEN. Zijn de verdedigingsmiddelen van ons land van dien aard, dat die mogendheid overtuigd is dat het haar ontzaglijk veel moeite zal kosten ons te dwingen toe te geven, en dat het zelfs zéér onzeker is of dat doel met geweld zal bereikt worden, dan zal zulk een conflict niet licht ontstaan, en de kans dat het tot een oorlog aanleiding zou geven, wordt dan nog véél geringer.

Er bestaat voor ons dus *altijd* gevaar voor eenen rechtstreekschen oorlog; maar wij kunnen ook in omstandigheden komen, dat wij onze onzijdigheid moeten handhaven, ja het geval is zelfs denkbaar, dat wij genoodzaakt zullen zijn werkelijk te toonen, dat wij onze onzijdigheid *kunnen* en *willen* handhaven. Een enkel

voorbeeld van dit laatste geval. Pruissen en Frankrijk geraken in oorlog. De mogelijkheid bestaat nu dat Frankrijk in Zeeland landt, en door Brabant en Limburg henen het Pruissische leger, meer zuidwaarts aan den Rijn geplaatst, in den rûg aanvalt; onze zuider-spoorweglijn kan den Franschen daartoe uitnemende diensten bewijzen, (wij hebben op de *geheele* lijn *geen enkele* sterkte om die af te sluiten, wat mij onverklaarbaar voorkomt). Ik zeg de mogelijkheid bestaat, en ik laat daar in hoeverre het denkbaar is dat zij, zonder hunne natuurlijke (?) grenzen te passeeren, van die zijde *zullen* aanvallen. Die mogelijkheid echter is reeds voldoende om Pruissen tot voorwendsel te strekken Noord-brabant en Zeeland te bezetten, zoo wij dat rijk niet verzekeren kunnen dat wij zelf, zonder die ongevraagde hulp, onze onzijdigheid daar *kunnen* en *zullen* handhaven; zoo wij des noods, door de legerkorpsen van Pruissen, die het bezetten willen bewerkstelligen, — korpsen die niet sterk kunnen zijn, daar niet veel troepen aan den Rijn kunnen gemist worden — terug te slaan, niet toonen dat wij onze onzijdigheid *kunnen* handhaven. Dit is nu ook een voorbeeld van een geval, waarin wij niet altijd tijdig vooruit zullen zien of wij in ernst worden bedreigd, wel te verstaan.... zoo men niet van mijn gevoelen is: *dat elk conflict tusschen groote naburen de vrijheid van een klein land in gevaar brengt.*

Op die gronden noemde ik de vraag: „worden wij bedreigd” minder practisch. Naar mijn gevoelen moet men vragen:

Zoo wij rechtstreeks aangevallen worden, wat moeten wij voor de verdediging dan hebben?

Zoo wij niet verlangen medegesleept te worden in verwickelingen tusschen naburen, wat hebben wij dan noodig om onze onzijdigheid te handhaven?

Mijn antwoord op de in punt 1 gestelde vragen is dus:

1°. Nederland zal, zoo ik verwacht, tot het uiterste zijne vrijheid verdedigen. Zoo het rechtstreeks wordt aangevallen, bezet het onverwijd zijne liniën en sterkten; zoo het slechts zijdelings, door een oorlog tusschen twee groote naburen, wordt bedreigd, plaatst het een klein leger in de nabijheid der grenzen of wel, wat ik verkieslijk zou achten, het brengt *onmiddelijk*, vereenigd met België, een leger van 80 000 à 100 000 man op de been en plaatst dit tusschen Antwerpen en het Hollandsch-diep. Zulk eene macht

is voor beide oorlogvoerende partijen indrukwekkend genoeg, om het grondgebied van België en Nederland te ontwijken.

2°. Er bestaat voor Nederland altijd gevaar, dat zijne vrijheid wordt aangevallen, daar dit land wel eene verovering waard, en eene aanleiding tot oorlog dagelijks te vinden is.

3°. Men zal niet altijd tijdig vooruit kunnen beoordeelen of er dreigend gevaar bestaat; dit gevaar zal soms het grootst zijn als wij 't het minst vermoeden (oorlog tusschen twee naburen).

Punt 2.

Zoowel bij eene rechtstreeksche verdediging als bij eene gewapende onzijdigheid kan men in ons land op twee verschillende wijzen te werk gaan.

Men kan het land voet voor voet verdedigen, dat is: partij trekkende van elke terrein-afscheiding, die de gelegenheid daartelt den vijand op te houden en afbreuk te doen, diens strijdkrachten uitputten en zich zelve de gelegenheid verschaffen versterking te bekomen.

Men kan het grootste gedeelte prijs geven, de hulpbronnen die daar gevonden worden, in plaats van die tot eigen voordeel aan te wenden, zonder slag of stoot aan den vijand overlaten; men kan het grootste gedeelte van de inwoners van het rijk zonder bescherming laten en overgeven aan de rampen van een door een vijandelijk leger bezet land en met het leger als het ware weggelopen in eene centraalstelling, en dáár den vijand, *zoo hij daar komen wil*, afwachten.

Het eerste geval is, zoo de omstandigheden het gedoogen, mijns inziens *altijd* te verkiezen, en het laatste wordt alléén gewettigd door de noodzakelijkheid. Zoo een land geen verdedigbare terrein-afscheiding bezit, of zoo het eene zéér goede centraalstelling nabij de grenzen, van waar de aanval te wachten is, kan daarstellen, zoodat door deze het geheele land wordt gedekt, dan, maar ook dan alléén, moet men naar mijn gevoelen zich bepalen tot het verdedigen van zulk eene stelling.

Is de centraalstelling echter zoo gelegen, dat de vijand een groot gedeelte van het land kan bezetten zonder die stelling aan te vallen; is het gedeelte dat hij kan bezetten zoo groot, dat het behoud daarvan eene levensquaestie is voor het aangevallen rijk,

en weegt het bezit daarvan voor den aanvaller voldoende op tegen de genomen moeite; kan de aanvaller daarenboven zich dekken door terrein-afscheidingen tegen uitvallen van den verdediger, dan geloof ik dat het *onverantwoordelijk* zou zijn meer aan de grenzen liggende verdedigbare terrein-afscheidingen te verlaten en alléén eene centraal-stelling te behouden.

In dit laatste geval nu, M. H., verkeert, naar mijne meening, *ons* land. Zoo wij ons bepalen tot eene zoogenaamde geconcentreerde verdediging, en derhalve al de liniën, buiten de Utrechtsche, en de positie van Amsterdam, verlaten, dan zal een vijand, bijv. Pruissen, weest daar verzekerd van, geen enkel schot op de Utrechtsche-linie lossen, maar eenvoudig zonder slag of stoot, als gold het eene vredes-manoeuvre, bezetten Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland (op een zéér klein stuk na), Limburg, Noord-brabant en Zeeland. Wat willen wij daartegen doen? Protesteeren? Hulp inroepen van vreemde mogendheden? Maar men begrijpt toch dat Pruissen ons niet aanvalt zonder overtuigd te zijn dat men hem, des noods tegen oogluiking van zijne zijde op een ander punt, zal laten begaan. „Wij zullen uitvallen”, zal men zeggen, en ik geloof ook dat wij dat niet zoo maar koelbloedig zullen kunnen aanzien, met het geweer bij den voet, achter de inundatie. Wij zullen dus uitvallen, dat is van uit de Utrechtsche-linie tegen den vijand oprukken om de ongenooide gasten, nu zij zich misschien reeds wat te huis beginnen te gevoelen, te verdrijven. Het is waar, wij zijn nusterker, *aanmerkelijk* sterker, dan bij den aanvang van den oorlog, maar... wij moeten vooral niet vergeten, dat wij nu ook in eene geheel andere positie verkeerden. *Toen* waren wij minder sterk, maar gedeckt door eene linie van meer of mindere sterkte; *nu* zijn wij sterker, maar moeten onze troepen, die nooit in het vuur zijn geweest, aanvoeren tegen eene legermacht van in het vuur geharde soldaten, soldaten die den vuurdoop glansrijk hebben doorstaan, en die nu tegen ons gedeckt zijn door diezelfde terrein-afscheidingen, wier bondgenootschap wij hebben versmaad. Als wij die zaak wel beschouwen, dan geloof ik dat het niet te gewaagd is aan te nemen, dat wij sterker zijn met 30 000 man *achter* eene rivier tegenover 60 000 man daar *vóór*, dan met 180 000 *vóór* die rivier en een vijand met 100 000 daar achter. De vijand zal

zijn leger aanmerkelijk versterken, te meer daar het hem minder kost, want hij kan beter 100 000 man in ons land dan bijv. 60 000 op de grenzen onderhouden. Ook mag men niet voorbij zien dat, zoodra de vijand op die wijze het land heeft bezet, de oorlogskosten en de voorziening in den krijgsdienst alleen drukken op het gedeelte dat achter de Utrechtsche-linie ligt, terwijl het overige gedeelte van het land wel niet *minder* oorlogslasten zal moeten opbrengen, maar deze zal storten in de kas van den vijand.

Ik stel mij voor dat wij spoedig vrede zullen moeten sluiten, en ik acht het niet onwaarschijnlijk, dat de vijand daarbij voor zich zal bedingen afstand van Friesland, Groningen, Zeeland, N.-brabant en Limburg, met waarschijnlijk nog iets in de koloniën, bijv. een deel van Java. Hierdoor komt hij in het bezit van de haven Harlingen (het is raadzaam dat hij wacht tot wij die haven hebben verbeterd) en Vlissingen en de reede van Brouwershaven; bovendien heeft hij vasten voet in Indië en wel op het voor-naamste eiland. Dit verlies is voor ons onberekenbaar groot, en wij worden door Pruissen dan te gelijktijd omarmd en losgescheurd van onzen natuurlijken bondgenoot België. Het laat zich verwachten, dat een tweede aanval van Pruissen onzen ondergang zal ten gevolge hebben.

De zaak verandert echter geheel en al, als wij behouden wat wij nu hebben. Zoolang toch in onze handen zijn de stelling Groningen-Delfzijl, de IJssel-linie, de stelling van Mastenbroek, Nijmegen, Grave en de Noord-brabantsche-linie, kan de vijand niets noemenswaards bezetten, zonder handgemeen te worden of zonder zich door ons in de flank en in den rug bedreigd te zien. Nu zijn wij, aangevallen wordende, in de voordeeligste positie, namelijk gedekt door eene linie.

De vijand kan Groningen niet bezetten en in Friesland niet gemakkelijk doordringen, zoo de stelling Groningen-Delfzijl in onze handen is. Laatstgenoemde provincie — daargelaten de onzekere quaestie of dáár eene doorloopende of wel eene gedeeltelijke inundatie te stellen is — is uitnemend geschikt voor een partijgangers-oorlog, voor eene verdediging met kleine, mobiele colonnes, die uit de stelling Groningen-Delfzijl van al het benoodigde worden voorzien en zoo noodig achter die stelling kunnen terugtrekken. De colonnes zullen op de smalle wegen en dijken

eene vrij talrijke vijandelijke afdeeling kunnen tegenhouden en in het nauw brengen.

De stelling van Mastenbroek en eene tijdelijke stelling bij Arnhem zullen de gelegenheid daarstellen, het legerkorps, dat achter den IJssel staat, aan de vijandelijke vervolging, zoo de IJssel geforceerd wordt, te onttrekken, en zodoende voorkomen, dat deze troep òf te vroeg terugtrekt òf op de Veluwe, die nog lang geen Vendée is, verslagen wordt. Eerstgenoemde stelling, die over zee met Amsterdam verbonden blijft, stelt de gelegenheid daar, van hieruit de vijandelijke operatie-lijn te bedreigen of het legerkorps, dat voor Groningen staat, in den rug aan te vallen en in verband met een aanval uit Groningen te verslaan. Deze uitval is heel iets anders dan die uit de Utrechtsche-linie, waarvan ik zoo even sprak. Hiertegen kan de vijand zich niet dekken door terrein-afscheidingen, en bovendien is de aanval niet tegen het hoofdkorps.

De IJssel-linie is reeds in de voorlaatste vergadering behandeld, zoodat ik voor mij die linie buiten quaestie laat, zonder haar daarom aan het debat te onttrekken.

De Noord-brabantsche-linie maakt het bezetten en vooral het bezet houden van Noord-brabant en Zeeland voor eenen vijand onmogelijk; bovendien is de stelling van Dintel en Mark onmisbaar voor een verbond met België, maar ook voor de dekking van het Hollandsch-diep, waar, zoo als ik straks zal aantoonen, geen enkel pantserschip kan standhouden, zoo de vijand den oever van dat water op eenig punt kan bereiken.

Dit met het oog op eenen rechtstreekschen aanval.

Wat zijn de voordeelen van die liniën en stellingen bij eene gewapende onzijdigheid?

Hebben wij niets als de Utrechtsche-linie, dan zal het noodig zijn, om de onschendbaarheid van de onzijdigheid te verzekeren, een véél grooter leger op de been te brengen en te houden. Zonder de linie Dintel-Mark zijn wij echter niet zeker ons met België te kunnen vereenigen, daar eene Pruisische leger-afdeeling zich tusschen ons in kan schuiven en ons leger beletten de rivier te passeeren.

Met eene enkele centraal-stelling toch, zonder meer, is het mijns bedunkens alleen mogelijk de onzijdigheid te handhaven, als het

leger zoo sterk is dat het de overwinning bezorgt aan diegene der oorlogvoerende partijen, waarbij het zich aansluit. Beide partijen zullen dan het grondgebied eerbiedigen. Ons leger zou in dat geval *aanmerkelijk* uitgebreid moeten worden, en bij eene onzijdigheid zou men het *geheele* leger op de been moeten brengen, wat bijna evenveel zou kosten als een werkelijke oorlog. Ziju de liniën, die er nu zijn, in goeden staat, dan plaatst men achter den IJssel of achter de Brabantsche-linie een *klein* legerkorps, en de vijand zal het niet wagen dat aan te vallen. Het gevolg hiervan is dat de oorlogskosten bij eene onzijdigheid zeer veel minder bedragen, dat slechts een klein getal handen aan *anderen* nuttigen arbeid (zich voorbereiden tot de verdediging van het land is ook nuttig, al ontkent men dit soms) wordt onttrokken, terwijl het geheele land wordt gevrijwaard tegen vijandelijke strooptochten, en dus handel, nijverheid en landbouw ongestoord kunnen voortgaan. Heeft men maar ééne centraal-stelling, dan zal in het gedeelte dat daar buiten ligt en feitelijk aan eenen vijandelijken inval of strooptocht blootstaat, altijd groote spanning en vrees heerschen.

Naar mijne overtuiging is de verdediging voet voor voet voor ons land de eenige ware; zou het onverantwoordelijk zijn van de Regeering tegenover het volk, de buitenliniën op te heffen, terwijl zelfs op financieel gebied dit stelsel de voorkeur verdient, daar het geconcentreerde verdedigings-stelsel *goed* toegepast het meeste kost, *want men moet een veel grooter en veel beter leger hebben, en zeker meer cavalerie en artillerie te velde kunnen brengen.*

Ten bewijze hiervan vestig ik alleen maar de aandacht op België, een klein land als het onze, dat slechts ééne versterkte stelling heeft en toch veel hooger oorlogs-budgetten heeft en langer actieven diensttijd van het volk eischt (1). Had België het water tot bond-

(1) Ter vergelijking der beide legers met elkander kan het volgende dienen, waarbij voor de sterkte van het Nederlandsche staande leger en schutterij wordt verwezen naar hetgeen op blz. 95 is opgegeven.

De diensttijd bij het Belgische leger duurt 10 jaren (bij ons 5), en wel 5 bij het actieve leger en 5 bij de reserve. Het lot bepaalt wie dienstplichtig is, remplaceering is toegestaan.

De eerste dienstdaag duurt bij de infanterie 24 maanden (bij ons 6 of 8), bij de cavalerie en artillerie 3 jaren, (bij ons één, bij de vesting-artillerie zelfs

genoot, zoo als wij, had het liniën die verdedigbaar zijn en niet omgetrokken kunnen worden, zoo als bij ons het geval is, ik houd mij verzekerd, dat men dan niet zijne toevlucht zou nemen tot het zoo veel duurdere stelsel van centralisatie, dat het niet zijn geheele grondgebied, op een zeer klein gedeelte na, aan eenen vijandelijken aanval zou bloot geven.

Het zou echter zeer verkeerd zijn, naar het cijfer der verschillende oorlogs-budgetten af te meten, de oorlogslasten die een volk opbrengt, de grootte van den *druk der natie*, de geliefkoosde uitdrukking van sommigen, die niet schijnen te begrijpen dat die lasten wel verre van te drukken, velen ontheffen van de verplichting door de *grondwet* en de *tijdsomstandigheden* van hen

maar 6 maanden). Bij de reserve overgaande komt de man het eerste jaar 4 en elk der volgende jaren 1 maand onder de wapens (bij ons bestaat die dienst niet).

De sterkte van het leger bedraagt op voet van oorlog 100 000 man (wij hebben alles bijeen 58 000 hoofden).

Het Belgische leger is ingedeeld als volgt:

WAPEN.	BENAMING VAN HET KORPS.	Aantal				Sterkte.	Neder- land.	Genie.
		Regimenten.	Bataljons.	Kompagnien, Escadrons of Batterijen.	Vuurmonden			
Infanterie.	Karabiniers.	1	5	41	{	Oorlog	42800	In België: 117 officieren en in oorlogstijd 2000 man.
	Jagers	2	10	62		80000		
	Linie-infanterie. . . .	12	60	372		Vrede		
	Grenadiers	1	5	31		25937		
Caval.	Jagers te paard . . .	2		10	{	Oorlog	3385	Nederland: 77 officieren en mincurs en sappeurs 940 hoofden.
	Lanciers	4		20		7800		
	Guides	1		6		Vrede		
Artill.	Veld-artillerie . . .	6		30	{	Oorlog	10419	
	Rijd. "	2		18		180\ 10000		
	Vest. "	3		48		144\ Vrede		

Behalve het staande leger heeft België nog eene schutterij (garde civique), het actieve gedeelte sterk 120 000 hoofden en het overige minstens 300 000 (de geheele mannelijke bevolking die in staat is de wapens te dragen).

Resumeerende geeft voor het veldleger, zoo mijne inlichtingen juist zijn,

België:				Nederland:			
16 Regiment.	infanterie.			9 Regiment.	infanterie.		
7 "	cavalerie.			4 "	cavalerie.		
30 Batterijen	veld-artillerie (6 vuurm.)			14 Batterijen	veld-artillerie (6 vuurm.)		
18 "	rijd. " (8 vuurm.)			4 "	rijd. " (6 vuurm.)		

Nog al eenig verschil!

geëischt, en die niet schijnen te gevoelen, dat die uitdrukking zeer grievend is voor elk militair, die zich zelf bewust is al zijne krachten in te spannen om in de ure des gevaars, op de voor het land meest voordeelige wijze, zijne krachten, moet het zijn zijn leven, ten offer te brengen. Ik zeg dat de oorlogslasten, wel verre van te drukken, menigeen ontheffen van veel grooter onkosten. De wet zegt: „*elk* Nederlander is verplicht in de ure des gevaars de wapenen te dragen”. De omstandigheden eischen dat, zal die wet geen doode letter zijn, dan ook *elk* Nederlander zich oefent, want zonder dat kan hij in de ure van het *meeste* gevaar de wapens niet dragen, zoo als het voor de onafhankelijkheid noodig is. Men heeft vermeend, en terecht, die persoonlijke diensten zoo gering mogelijk te moeten maken, en bepaald, dat het lot zal aanwijzen wie daarvan is vrijgesteld. Mij dunkt, nu is het toch billijk dat hij die vrijgesteld is, daarvoor op eene andere wijze bijdraagt; dat hij die dienen moet, daarvoor eenige vergoeding erlangt.

Ik zeide, de oorlogslasten laten zich niet afmeten naar de grootte der oorlogs-budgetten, want er zijn in vele landen lasten die men niet ziet. Zoo ziet men niet hoeveel een vader zijn zoon moet geven, om aan te vullen wat hij aan soldij te weinig ontvangt, wat in sommige landen nog al aanmerkelijk moet wezen. Zoo merkt men niet op wat een gezin lijdt, waarvan een of meer der voornaamste kostwinners twee of meer jaren achtereen bij het leger worden ingelijfd voor eerste oefening enz.

Indien men meer doordrongen was van de stelling, dat *in een klein land de uitgaven voor het leger niet zijn om oorlog te veroorzaken, maar om oorlog te voorkomen*, dan zou men zeker dat zoo gewraakte oorlogsbudget met meer toegevendheid behandelen. Ik zou het willen verdoopen en noemen: *budget tot verzekering van den vrede*. Misschien zou de tegenkanting dan ook verminderen.

Waarom verheffen zich geen stemmen tegen de ongehoord hooge kosten van den waterstaat in ons land, en wel tegen die voor het leger? Beide lichamen dienen toch om den vijand des lands te bestrijden. Men zal antwoorden: als de waterstaat zijne verdedigingswerken verwaarloost, doen de gevolgen zich onmiddellijk gevoelen. Dat woord *onmiddellijk* is de sleutel. Verwaarloozing der defensie doet zich *niet* onmiddellijk gevoelen; maar — en dat ziet

men niet in — zal zich later daarom dan ook *dubbel* doen gelden.

Daarenboven is het beweren onjuist, als zouden de gelden, aan het leger besteed, onttrokken worden aan handel en industrie. Mij dunkt, dit is niet best te rijmen met hetgeen wij zien. Waarom toch wordt, om het zoo eens uit te drukken, hemel en aarde bewogen, als het garnizoen uit de eene of andere plaats zal weggenomen worden? Waarom wil men dat de particuliere nijverheid alle behoeften voor het leger zal leveren, ofschoon men moest weten dat vele zaken, met meer waarborg dat zij goed zijn, of wel van afval dat anders betrekkelijk zonder waarde is, in 's Rijks werkplaatsen kunnen vervaardigd worden? Of is het misschien alleen datgene wat de officier aan tractement te weinig ontvangt en uit eigen fondsen moet bijpassen, waarvoor zooveel moeite wordt gedaan? Doch genoeg. Gaan wij over tot Punt 3.

Het ligt niet in mijne bedoeling lang bij de liniën stil te staan. Ik heb deze kaart aangeschaft en zoo veel als noodig is gewijzigd, om een overzicht over het geheele land te geven. Tot nu toe hebben wij een gedeelte behandeld, een paar malen de IJssel-linie en ééns de kustbatterijen of wel een afzonderlijk fort.

Mijn voornemen is dus kort de liniën aan te wijzen en daarna over te gaan tot het tweede gedeelte van dit punt. In hoeverre voldoen de bestaande liniën aan de vereischten?

In zooverre dit te wachten is van liniën die nog niet geheel en al zijn bijgewerkt tot op den tegenwoordigen tijd, die nog niet geheel en al zijn gewijzigd naar de nieuwere eischen door eene snellere wijze van oorlogvoeren in het leven geroepen, die nog lang niet zijn hersteld van de diepe wonden, die de spoorwegen haar hebben geslagen; ik zeg in zoover men het van *zulke* liniën kan verwachten, voldoen zij goed.

Wat is daarin overbodig?

Naar mijn gevoelen niets. Al wat er is moet behouden blijven. Men behoeft alleen te verbeteren, te wijzigen en aan te vullen.

Het kan u echter niet onbekend zijn dat er sterkten zijn onder de opgenoemde, wier recht van bestaan ernstig wordt betwist. Onder deze bekleeden Nijmegen en Grave eene eerste plaats. Ik zou het zeer in het nadeel van ons land achten, zoo men besloot die beide plaatsen op te heffen. En Nijmegen en Grave acht

ik tegenwoordig, en juist tegenwoordig nog veel meer dan vroeger, voor ons van veel gewicht.

Wanneer ik pleit voor het behoud van Nijmegen, dan bedoel ik daarmee niet *alles* daar te laten zoo als het nu is — de beruchte bres die, zoo zij al beklimbaar is onder een hevig vuur van onze zijde, dan toch gemakkelijk onbeklimbaar is te maken, buiten rekening latende — maar wensch in de eerste plaats te gemoet te komen aan de *dringende* behoefte naar uitbreiding, die te Nijmegen bestaat, wat ik geloof dat met betrekkelijk weinig kosten kan geschieden zonder het verdedigingsvermogen te schaden. Waarom zijn Nijmegen en Grave thans meer waard dan vroeger? (De door verschillende voorstanders aangehaalde motieven omtrent strategische waarde laat ik buiten beschouwing, daar ik er mij volkomen mede vereenig). Een blik op de kaart zal dit, geloof ik, duidelijk maken. Wij zullen tonnen gouds uitgeven om forten te bouwen die de IJssel-spoorwegen afsluiten en den vijand beletten langs den Rijn en de Lek zijn belegerings-park te vervoeren, en hem daarentegen het gebruik van de Waal en de Maas toelaten, waarlangs hij even gemakkelijk zijn belegerings-park kan verzenden, zoo Grave en Nijmegen zijn gesloopt. De spoorweg van Cleef stelt hem in de gelegenheid zijn geschut uit zijne magazijnen rechtstreeks naar de Waal te vervoeren, terwijl de in aanbouw zijnde spoorweg van Goch naar Gennep en die van Kaldenkirchen naar Venlo hem het overbrengen van zijn materieel naar de Maas gemakkelijk maken. Zakt hij de Maas af, dan vindt hij nog eenigen tegenstand bij St. Andries, doch zoo hij de Waal verkiest, kan hij bij Opheusden en Varik zijn materieel aan wal zetten, over een betrekkelijk korten afstand overbrengen naar den spoorweg van Bommel naar Kuilenburg en dan met spoorwagens, door paarden of manschappen getrokken, verder transporteerden.

De tegenstanders van Nijmegen willen echter — zoo ik meen — de forten in de Over-betuwe en ook Kraijenhoff behouden. Nijmegen houdt dan reeds op, wat het nu is, te zijn de natuurlijke ligplaats voor pantserscheepen, die het fort Panzerden moeten bijstaan en die overigens nergens veilig kunnen liggen. Ik geloof echter niet dat die forten den vijand het gebruik van de Waal langen tijd zullen betwisten. Stellen wij ons de zaak voor, zoo als ik mij die mogelijk, ja zelfs zeer waarschijnlijk denk.

De vijand valt met zijn hoofdmacht aan op den IJssel; hij is overtuigd dat de forten, die daar de spoorwegen afsluiten, en het fort bij Pannerden het nog langen tijd kunnen uithouden, al heeft hij die rivier gepasseerd. Nijmegen en Grave bestaan in onze verbeelding niet meer. Mij dunkt, niets is natuurlijker dan dat hij te gelijker tijd zijn belegeringspark te Keulen en elders op spoorwagens laadt, en naar Nijmegen aan de Waal en Gennep en Venlo aan de Maas zendt. Hij zal nog wel eenige duizenden manschappen kunnen afzonderen om dat materieel te dekken, want die transporten zullen dan nog niet veel van ons te vreezen hebben. Onmiddellijk zal hij te Nijmegen batterijen aanleggen tusschen deze stad en Kraijenhoff, en zijwaarts van Nijmegen op het hoogere terrein. Hij kan dit, door de gesteldheid van het terrein, bijna even rustig doen als in vollen vrede, want geen enkel soldaat, misschien een enkel projectiel, dat dan nog dikwijls in de stad zal terecht komen, zal hem daarin hinderlijk zijn. Van uit die batterijen opent hij een hevig vuur — hij heeft hier bijna een geheel belegeringspark bijeen — op de forten Beneden-Lent en Kraijenhoff (Boven-Lent ligt heel onschuldig), die door een bagel van projectielen zullen worden overstelpst. In dien tusschentijd is misschien de IJssel geforceerd, *in elk geval zal hij toch de Waal niet afgaan vóór dit is geschied*. Eene afdeeling van het vijandelijke leger, des noods het geheele leger, zal in de Over-betuwe vallen, om het fort Beneden-Lent ook van die zijde te bestoken en te gelijk met het belegerings-park naar de Utrechtsche-linie — die zonder dat zware geschut toch niet te nemen is — op te rukken. Ik geloof dat het vuur uit beide forten op die wijze vrij spoedig zal moeten zwijgen en dat het zoogenaamde reduit van Kraijenhoff weldra in puin zal liggen. De vijand kan nu langs de beide Waal-oevers en langs de Maas afzakken tot St. Andries, zoo hij niet verkiest te Opheusden en Varik te blijven, zoo als ik zoo straks veronderstelde. De leger-afdeeling, die langs de Maas voortrukt, trekt deze rivier over tusschen St. Andries en Blaauwsluis tegenover Driel. De daar aangegeven inundatie is zeer twijfelachtig. Op die wijze wordt St. Andries in den rug genomen en zal het dan, beschoten met zwaar geschut van drie zijden en in den rug met veldgeschut bestookt, ook niet lang kunnen houden. Dit fort is tegen zulk eenen aanval met

1869/70.

zwaar geschut niet gebouwd, ofschoon het er overigens zeer goed uitziet. Is St. Andries gevallen, dan vereenigen zich de transporten materieel in de Waal en zakken tot Bommel af, waar het materieel, zoo als ik daar straks aangaf, wordt ontladen, geplaatst op spoorwagens — door den aanvaller natuurlijk medegebracht — en wordt vervoerd naar Kuilenburg.

Nu doet zich echter eene vraag voor, namelijk: zullen onze gepantserde vaartuigen, die op de Waal gestationneerd worden, zulk een transport niet kunnen beletten? Ik vrees neen, vooral niet als zij geen betrekkelijk zwaar geschut voeren. De vijand is meester van de beide oevers. Het zal hem nu niet moeilijk vallen, stroomopwaarts eenige rijen schok-torpédo's te verankeren en daarbij eene batterij aan te leggen om het opvisschen te beletten. Kan nu een pantserschip, dat bovenwaarts van die afsluiting ligt, door zijn geschut dat des vijands niet tot zwijgen brengen, wat uiterst zelden zal geschieden, daar hij de vuurmonden niet ziet, want zij behoeven alleen gezicht te hebben op de plaats waar de torpédo's liggen en waar dus het schip zich niet kan plaatsen, en kan men dus de torpédo's niet opvisschen, dan is het vijandelijke transport van die zijde reeds voldoende gedekt. Aan eene landing van de zijde der bemanning van de pantservaartuigen zal wel niet te denken vallen; de dekking die men bij de batterij laat, zal dat wel beletten, als die schepen al eenig personeel daartoe beschikbaar mochten hebben. Stroomafwaarts laat de vijand nu eenige schok-torpédo's drijven, en beveiligt zich zelve door het vooruitzenden van een vlot en tegen de torpédo's die mochten blijven hangen en tegen onze ramschepen, aannemende dat deze geen geschut voeren maar tusschen die drijvende torpédo's heen de rivier op kunnen stoomen. Het is mijne vaste overtuiging dat onze gepantserde vaartuigen, bij zulke voorzorgsmaatregelen, het transport weinig zullen schaden of ophouden. Ik heb dus aangenomen dat de vijand met zijn park tot Kuilenburg is voortgerukt. Hier wordt hij gestuit door het vuur van Everdingen en de batterij aan het Spoel, op 2500 en 2000 meters van de spoorbrug gelegen, doch vindt — zeker tot zijn *niet geringe* vreugde — eene uitnemende dekking tegen dat vuur in den zeer hoogen en vrij breeden spoorwegdijk. Op dezen dijk ingegraven, brengt hij zoo veel vuurmonden in batterij als hij wil of heeft. De werken

liggen op eene hooge strook gronds die niet geïnundeerd wordt. De batterijen aan het Spoel dekken de inundatie-sluis en zijn dus van het grootste gewicht; de uiterwaarden zijn hier, maar vooral bij Everdingen, vrij breed en natuurlijk bij zomer-rivierstand droog. Ik veronderstel dat de batterij aan het Spoel, tegen een overmachtig en plongearend vijandelijk vuur het niet lang zal kunnen uithouden, en dat de toren van Everdingen spoedig in bres zal liggen. Wij moeten niet uit het oog verliezen, dat wij hier reeds aan een gedeelte van de Utrechtsche-linie zijn, en dat de vijand dus hier geen moeite zal ontzien om door te breken. Het Spoel zal hij weldra vermeesteren, begunstigd door den nacht geschut over de Lek zetten en zoo aan de overzijde zijn vuurlijn uitbreiden. Zonder zijn geschutvuur te staken nadert hij Everdingen, begunstigd door de kronkelingen van den Lekdijk, en ik vrees, zoo hier geen verandering wordt gemaakt, dat de vijand hier even gemakkelijk zal slagen als vroeger bij Houten. Het komt mij voor dat Everdingen, door geschutvuur overstelpt, van nabij door aanvalswerken bestookt, ondanks de heldhaftigste verdediging die wij mogen verwachten, en niettegenstaande men er telkens versehe troepen ter ondersteuning kan inwerpen, het niet lang zal volhouden. Verder is er in den Thielerswaard nog een zeer zwak punt, namelijk bij Asperen. Het is dus geen zaak den vijand hier henen te lokken.

Blijven Grave en Nijmegen bestaan, dan kan de vijand met geen zwaar geschut voor St. Andries komen en dus nog minder dit langs die zijde voor de Utrechtsche-linie brengen, en zal het zeer lang duren voor hij zijn park voor die linie heeft aangevoerd.

Nog zijn, zoo ik mij niet bedrieg, de namen van Geertruidenberg en Woudrichem genoemd bij het bespreken van schadelijke vestingen. Ook hier ben ik behoudend en zou het bepaald verkeerd achten, indien men, door die plaats en te verlaten, de Brabantsche-linie in twee afzonderlijke deelen splitste en den vijand de gelegenheid liet den Biesbosch, de Maas en de Merwede van het zuiden te naderen. Wij lezen dan ook, naar mijn gevoelen *nog heden ten dage* te recht, in de „*Bijdrage tot de kennis van ons verdedigingsstelsel*,” van den heer DE ROO VAN ALDERWERELT, op blz. 86: „Een ieder kan dus iuzien, dat het van hoog be-„lang is, meester te blijven, vooreerst van den zuidelijken oever

„van Amer en Hollandsdiep — daartoe dient de stelling Geertruidenberg, Mark en Roode vaart en ook Willemstad zelf — enz.”

Wat zullen de gevolgen zijn van het sloopen van deze twee plaatsen?

Dat de vijand kan doordringen tot den Biesbosch, de Merwede en de Maas.

Het wordt dan onmogelijk troepen te verplaatsen van Willemstad naar 's Bosch en omgekeerd, en dus het onverwacht optreden bij 's Bosch, als de vijand ons te Willemstad waant, onuitvoerbaar.

Dat de vijand de Maas overgaat en in den Bommelerwaard valt, het gedeelte 's Bosch—Heusden van het overige gedeelte van het rijk afsnijdt en Crevecoeur, den sleutel der Bossche stelling, van nabij kan beschieten.

Dat de communicatie te water met Gorinchem wordt verbroken, en deze plaats, even als Loevestein, door den vijand in den rug wordt beschoten.

Dat het niet mogelijk is gepantserde vaartuigen op de Waal te brengen, dan dezulke, die de Lek en den Rijn kunnen passeeren, daar de vijand de vaart op de Merwede met drijvende torpédo's gevaarlijk kan maken, vooral daar deze rivier op die plaatsen slechts een smal, onder den Brabantschen wal loopend vaarwater heeft.

Dat de aanvaller met de eb zulke torpédo's het Hollandsch-diep afzendt, en zoo ook dát vaarwater voor ons bederft, want geen pantserchip zal zich zonder *groot gevaar* daarin bewegen.

Door het verlies van deze twee plaatsen houden wij hier alleen de stelling Willemstad over, en wordt de vijand niet belet zelfs tot Dordrecht en verder voort te dringen, vooral zoo de pantser-schepen de spoorwegbrug niet kunnen passeeren en door torpédo's worden opgehouden. Men denke aan den overtocht over de Alsener-Sund door de Pruisen.

Bij een oorlog, verbonden met België, verliezen wij eene goede flankstelling voor Antwerpen, en kan de vijand, door zich snel tusschen België en het Hollandsch-diep in te plaatsen, ons zelfs beletten onze rivieren over te trekken. Zonder de linie van den Dintel kan men uit Willemstad niet offensief handelen.

Ik weet niet of er nog meer sterkten op de lijst der verdachten staan, behalve dat, zoo als gezegd is, bij eene centralisatie de

stelling Groningen—Delfzijl, de IJssel-linie, de stelling van Mastenbroek en de Brabantsche-linie dienen te verdwijnen, en wij dus alleen als zeer ver vooruitgeschoven post zullen houden het fort bij Pannerden, wat vrij doelloos is als de vijand de spoorwegen en de Waal en Maas kan gebruiken, en waarin wij misschien niet eens troepen, laat staan levensmiddelen, voor langen tijd zullen kunnen brengen, als de vijand het snel afsnijdt.

Wat moet nog daargesteld worden?

Beginnen wij bij Amsterdam. Het reduit moet in de eerste plaats in orde zijn, vooral een reduit zoo als dit, dat in vrede tijds zoo ver gereed kan gemaakt worden, dat het in 24 uren tijds in den toestand kan gebracht worden, waarin men gerust eenen vijand kan afwachten.

In deze stelling is ten eerste een zéér zwak punt bij Sloten, waar de inundatie slechts 300 à 400 meters breed is, terwijl door dit smalle gedeelte nog een straatweg loopt, die, ook al breken wij dien op, voor het leggen van eenen rijdsdam door de inundatie een vasten ondergrond biedt, wat overal elders in die stelling te vergeefs zal gezocht worden. De vijand kan in den hoogen zoom van den Meerpolder tegenover het dorp Sloten batterijen aanleggen. Dit punt is 3000 à 3500 meters van Schiphol, en 2000 à 2500 meters van het fort Nieuwemeer verwijderd, terwijl de vijand het kan bereiken, door langs den middenweg van den polder op 6000 meters, tusschen de forten Schiphol en de Leije henen, op te rukken. Door zijn vuur verdrijft hij onze troepen uit Sloten, en daar geen enkele struik hier zijn uitzicht belemmert, veegt hij het terrein om het dorp door zijn kruisvuur schoon. Gedurende den nacht legt hij een rijdsdam, waartoe de materialen van de zijde van Haarlem spoedig zijn aan te voeren, en trekt, onder begunstiging van zijn vuur uit de batterijen, den dam over.

Dit gebrek is te verhelpen door te Sloten een fort te bouwen, doch, naar ik meen, meer afdoende door het verbreedten der inundatie. Dit laatste is mogelijk, door den weg van Schiphol naar de Leije zooveel te verhoogen, dat het benoorden daarvan gelegen gedeelte van dezen polder eene inundatie-kom vormt. Dit laatste verdient te meer overweging, omdat daardoor tevens voorzien wordt in een tweede, mede zeer zwak, gedeelte bij Halfweg, waar de inundatie zoo goed als nul is, doch welk punt beter door geschut-

vuur uit de Leije en de bij Halfweg, hoewel daarvoor niet gunstig gelegen werken, dan dat bij Sloten wordt bestreken. Wat men echter ook kiezen wil, voorziening is hier dringend noodig.

Behalve eene hoogst noodige verbetering van Schiphol, dat niet eens aan de Meerpolderzijde eene gracht heeft, het verlagen der reduits in dit fort en de Leije, en het opmaken der batterijen in deze positie, weet ik geen dringende voorziening hier noodig (de buskruit-magazijnen worden gebouwd).

De Utrechtsche-linie.

Behalve de in aanbouw of ontworpen zijnde werken, acht ik het fort bij Vreeswijk zeer noodig, om reden vroeger door mij opgegeven, en zal op de Houtensche-vlakte een nieuw werk bij het dorp Houten moeten verschijnen. Het verbeteren der inundatie, enz. laat ik overal buiten beschouwing, daar ik alleen die verbeteringen aangeef, die men op de kaart ziende, kan nagaan.

Het zal na het zoo straks gezegde geen nader betoog behoeven, dat in de positie Everdingen, en vooral het Spoel, voorziening dringend noodig is, en dat Asperen ook niet mag vergeten worden. Verder moeten de torens in sommige forten tot reduits worden ingericht, wat misschien het gemakkelijkst kan geschieden, door de, tegen het vijandelijke vuur gedekte, gedeelten bomvrij te maken, door eene genoegzaam dikke aardlaag in de onmiddelijk daar boven gelegen verdieping te brengen.

De Grebbe-linie.

Hier acht ik — het overige gedeelte der linie buiten beschouwing latende — het behoorlijk opmaken van het gedeelte Ochten—Spees noodzakelijk, om de troepen, die van den IJssel door de Over-betuwe terugtrekken, op te nemen en aan de regtstreeksche vervolging van den vijand te onttrekken.

De IJssel-linie.

Voor deze linie verwijs ik naar hetgeen daaromtrent vroeger is gezegd, doch vestig vooral de aandacht op de zoo gewenschte stelling van Mastenbroek.

De Noord-brabantsche-linie.

Het aanleggen van werken in de linie van Mark en Dintel, bestaande in het maken van een gesloten werk, tevens kustbatterij bij Dinteloord, twee werken bij Oudenbosch en een paar in de inundatie der Mark. Deze inundatie is in korter tijd te stellen

dan die der Utrechtsche-linie. De kosten van daarstelling van deze werken wegen niet op tegen het verlies van een enkelen monitor, die door de drijvende torpédo's, waarvan ik zoo even sprak, in de lucht vliegt. Ook mag niet over het hoofd gezien worden dat, zonder die linie, wij op het Hollandsch-diep wel 4 of 5 monitors permanent moeten hebben, wat nog al wat meer uitgaven vordert en het niet zeker — naar mijn gevoelen *bepaald niet* — is of zij er beveiligd zijn tegen torpédo's. Het zal den vijand ook niet zoo moeilijk vallen, partij trekkende van spoor- en waterwegen, hier eenige kanonnen van 22 of 24 cm. in batterij te brengen. Bij 's Bosch en Crevecoeur, waar de spoorwegdijk zulke, bijna onherstelbare, nadeelen heeft veroorzaakt, is dringend voorziening noodig.

De stelling Groningen-Delfzijl.

Eene flinke batterij ten zuiden van Farmsen, waar nog oude werken liggen, is hier zeer noodig tot dekking der inundatiesluizen, terwijl het vervangen der batterij bij Aduardzijl door een gesloten werk mij wenschelijk voorkomt.

De positie van Nijmegen.

Hier zou ik het front naar de zijde der spoorweghaven uitwaarts willen brengen en het overige gedeelte van goede flankverdediging willen voorzien, terwijl voor een terugtocht ook langs de westzijde der stad een breede weg zou moeten gelaten worden. Een fort in de Ooy blijft altijd noodig, en evenzoo een gesloten werk op de hoogte, waar de witte molen staat, zeer wenschelijk.

Nog is noodig een fort aan de Hoornsche hoofden, en blijft het zeer wenschelijk onze kustbatterijen *zoo spoedig mogelijk* van een groot aantal kanonnen van 24 cm. te voorzien.

De werken aan den nieuwen waterweg van Rotterdam naar zee laat ik nog buiten beschouwing. De sterkten aan de Schelde zou ik gaarne zien opheffen, omdat het noodig is, vasten voet in Zeeuwsch-Vlaanderen te houden, en om de pantserschepen, die bij Vlissingen tot bescherming van den handel zullen moeten zijn, te ondersteunen, zoo zij door overmacht genoodzaakt worden de Schelde op te loopen, en hun onder bescherming van het geschut van Neuzen een tijdelijk toevluchtsoord te verschaffen, om van daar uit hunne aanvallen te vernieuwen. Het is mijns inziens geen uitgemaakte zaak, dat het verlaten van Vlissingen zoo goed is, en het komt mij zeer

waarschijnlijk voor, dat men *zal moeten besluiten* daar een fort, en wel een sterk fort te bouwen, wil men Vlissingen, dat bestemd schijnt eene groote handelstad, minstens eene groote depôtplaats voor handelsartikelen te worden, niet *geheel en al onverdedigd laten* tegen aanvallen met snelzeilende houten schepen. Vlissingen zal misschien juichen als de laatste soldaat die plaats verlaat; als er zich donkere wolken aan den politieken horizon samenpakken, zal het waarschijnlijk minder vroolijk gestemd zijn.

Ter voorkoming dat misschien de opmerking gemaakt wordt, dat er nog al zoo iets moet gemaakt worden, wil ik nog even met *nadruk* de aandacht vestigen op de *oorzaken* waaraan dat is toe te schrijven.

Het zwakke punt bij Sloten en Halfweg en het verlies van de stormvrijheid van Schiphol dateert van de droogmaking van het Haarlemmermeer.

Ik weet wel dat dit Meer vroeger ook geen voldoende waarborg opleverde, omdat de vijand er met schepen kon overtrekken, wat, zoo ik mij niet bedrieg, de Pruisen hebben gedaan, maar dat zou nu, door er een licht pantservaartuig op te plaatsen, niet meer mogelijk zijn.

De honderden bunders vruchtbaar land, die men door de droogmaking heeft verkregen, rechtvaardigen de thans noodige kosten.

De spoorwegen maken voorziening te Everdingen, aan het Spoel, Crevecoeur en 's Bosch noodig, en zijn oorzaak dat men aan den IJssel forten moet bouwen. De spoorweg over de Moerdijk en eenigermate het sloopen van Breda, dat ik voor noodzakelijk hield, maken het bouwen van werken vóór de Moerdijk noodig.

Het wijzigen der reduits en de verbeteringen aan de middelen tot aanvoer van inundatie-water moeten gesteld worden op rekening van den vooruitgang op krijgskundig gebied.

Men moge dit betreuren of niet, het helpt niets! Wij *moeten* volgen en op de hoogte van onzen tijd blijven, willen wij niet eenmaal ophouden onder de vrije volken van Europa te behooren.

Het blijkt mijns inziens dus dat, door het bevorderen van handel en nijverheid, aan de verdediging gevoelige wonden zijn toegebracht, die op vele plaatsen misschien hadden kunnen voorkomen worden, en het schijnt mij dan ook onbillijk de enkele tonnen gouds te weigeren, die noodig zijn om de nadeelen te herstellen,

die in het leven zijn geroepen door het uitgeven van een grooter aantal millioenen *tot algemeen nut*.

Wij zijn thans genaderd tot punt 4.

Zoo als u bekend is M. H., zijn er verklaarde voorstanders van afscheiding van militie en staand leger — of er velen zijn, namelijk deskundigen, zoo als de HH. DE ROO VAN ALDERWERELT en STIELTJES, is mij niet bekend — maar er zijn ook tegenstanders van dat stelsel en onder die laatsten behoort ik, zoo lang mij het volgende niet is opgehelderd op eene mij voldoende schijnende wijze.

Ik kan mij geen juist denkbeeld vormen van zulk een zuiver militie-leger in een *klein land* als het onze, daar mij daaromtrent een massa onzekere punten voorkomen. Bijv.:

Zullen de kaders uitsluitend bestaan uit militie-officieren en onder-officieren of gedeeltelijk?

Blijft in het eerste geval dat kader dan langer ouder de wapens dan de gewone militiens of niet? Zoo neen, hoe krijgt het dan de noodige geoefendheid; zoo ja, hoe oefent het zich dan als de militiens met verlof zijn?

Waar blijft in het tweede geval het kader staande armée als de militiens met verlof zijn? Blijven zij bij de staande armée, die naast het militie-leger wordt verondersteld, dan zijn zij daar overcompleet en de luitenant doet dan weder in vrede-tijd sergeants- of korporaalsdienst, zoodat dit *in dat opzicht* niets uithaalt. Zijn zij daar niet overcompleet, dan komen zij daarbij in oorlogstijd te ontbreken, en moeten door vrijwillige of militie-officieren worden aangevuld; maar dan vervalt weder het denkbeeld — dat men mede als een beweegreden voor de afscheiding aangeeft — dat wij in oorlogstijd of voor Indië dadelijk *geheel voltallige* korpsen staande armée beschikbaar hebben. *Wij houden in één woord dan wat wij nu hebben; maar wat wij dan zullen hebben is niet meer waard dan dat, wat men nu afkeurt en daarbij veel zwakker.*

Verder. Welke traktementen zal men aan die militie-officieren geven? Zullen die traktementen zoo gering zijn, dat men voor dezelfde som — men zoekt immers eerder bezuiniging dan meerder uitgaven — méér militie-officieren krijgt, want de quantiteit zal dan — zoo zulks in *dit* geval mogelijk is — de kwaliteit moeten goed maken. Op dit oogenblik ontbreekt immers bij de infan-

terie één officier per compagnie, en de schutterij zal ook nog militie-officieren moeten hebben, of wil men die *ook al* uit dat kleine vaste korps nemen?

Wij zijn nu niet meer in 1830, toen de schutterij maanden tijd had om zich te oefenen. Het komt mij voor dat toch voor 900 à 1000 gulden, waar een officier van het leger tot op 35-, soms 40jarigen leeftijd mede moet zien dat hij het leven houdt; waarvoor hij het gansche jaar elk uur van den dag of nacht ter beschikking moet staan van den staat; waarvoor hij zich nu naar het noorden, dan weder naar het zuiden moet verplaatsen; waarvoor hij soms jaren lang verblijf *moet* houden in plaatsen, die voor zijne gezondheid, de gezondheid van zijn gezin of voor zijne beurs noodlottig zijn; waarvan hij nog een massa moet missen voor verschillende zaken, die hij als officier, die hij in den officiersstand niet kan ontberen, — voor *die* som, zeg ik, zal men, naar mijn bescheiden meening, niet veel mannen vinden, die jaarlijks twee of drie maanden (korter toch wel niet) hunne zaken vaarwel zeggen, om zich in den krijgsdienst te oefenen en — vooral dit — in oorlogstijd *onmiddelijk* alles laten loopen om op te rukken tegen den vijand. Geeft men hun geen of eene geringe vergoeding, dan brengen zij weder eene *zwaardere* belasting op, en eene belasting, die zeer ongelijk drukt. Personen die in lands- of plaatselijke betrekkingen zijn, zullen al van zelf uitvallen, en die in betrekking zijn bij maatschappijen als anderszins, zullen zich *zoo onvoorwaardelijk* niet kunnen verbinden. De voorstanders van de afscheiding zeggen: „schaf de plaatsvervanging af of beperk die,” — ik ben daar ook zeer voor — „en men zal een geheel andere klasse van menschen in de gelederen zien verschijnen.” Ook waar! Uit die militiens nu kiest men de militie-officieren. Ik ben het volkomen met die zoo spreken eens, dat, bij den stand van het onderwijs dien wij *hopen* dat door de Burgerscholen zal in het leven geroepen worden, onder die militiens een voldoende aantal personen zullen gevonden worden, die de capaciteit bezitten om officier te worden, behoudens de militaire kennis, die zij nog moeten en ook zeer goed kunnen aanleeren en waarvan zij zullen moeten doen blijken. Ik ben het ook eens, dat zij liever als officier zullen dienen dan als soldaat, namelijk *als men niet te veel van hen vergt; als zij niet langer dienstplichtig zijn dan*

anders; als zij niet langer en meermalen onder de wapens behoeven te komen dan als gewoon militien.

Moeten zij echter als officier *langer* onder de wapens blijven en meermalen onder de wapens komen — wat toch geen luxe is, want op hen rust nu grootendeels de verdediging — dan betwijfel ik het zeer of er zooveel zullen gevonden worden die, ik zeg niet er liefhebberij in hebben, maar zelfs die zulks, met het oog op hunne zaken, kunnen doen.

Ik zou zeggen neem een proef er mede, maar als die mislukt is het te laat.

Ik voorzie, dat er een massa jongelui zullen zijn, uit de categorie waaruit wij ze behoeven, ontwikkelde menschen, die met f 1000 niet schadeloos gesteld worden, en is dat niet het geval, dan zullen zij zich niet verbinden.

Bij de voorgaande gelegenheid heeft de heer STIELTJES gezegd — toen ik wees op de belasting *in tijd*, die men invoerde — „in de „grooten steden zijn zoo veel jongelui, die geen bepaalde bezigheden „hebben, *die* zouden daartoe in de termen kunnen vallen” — natuurlijk behoudens geschiktheid (?) — „want voor die is zulk een „belasting in tijd geen druk.” Ik moet echter opmerken, dat zij, die eene betrekking zoeken, zich niet zullen verbinden, en bovendien, wij hebben niet veel grooten steden, en of er zóó veel jongelui zijn, die zonder betrekking zijn, betwijfel ik; bovendien is de militie toch niet alléén in die grooten steden. Wij kunnen toch niet bijv. in Amsterdam 400 à 500 militie-officieren hebben en die dan in oorlogstijd bijv. over de militie uit Friesland of Zeeland, waar niet zoo veel grooten steden zijn, verdeelen; want dan vervalt weder het grooten voordeel dat men zich van de afscheiding voorstelt, namelijk: dat in oorlogstijd de militie met haar kader compleet in weinige uren bijeen is en kan uitrukken, en dat en militiens en kader elkander kennen. Van verplaatsing dier militie-bataljons kan wel geen sprake zijn. Ik vrees dat zij langzamerhand zullen ontaarden in eene schutterij onder eenen anderen naam, en die wat langer achtereen méér, maar over veel grooter tijdruimte niet geoefend zal worden.

Al die onzekerheden en bezwaren beletten mij, mij te scharen aan de zijde van de voorstanders der afscheiding, en blijf ik van gevoelen dat het verdedigingsvermogen van ons land door de af-

scheiding zeer zal lijden en dat eene niet minder zware, maar daarentegen veel ongelijkmatiger drukkende belasting in het leven wordt geroepen. Men zal *misschien* — het is lang niet zeker — de *zichtbare* oorlogslasten verminderen; maar *zeker* de onzichtbare zeer sterk opvoeren.

Geheel en al kan ik mij echter vereenigen met een ander denkbeeld van den heer STIELTJES, namelijk om, bij de bestaande legerinrichting, de militie voor hetzelfde bataljon, dezelfde compagnie, altijd uit hetzelfde district te trekken, onverschillig waar dat bataljon staat.

Ging ik uit van een egoïstisch oogpunt, dan zou ik denkelijk vóór de afscheiding stemmen. Vooreerst toch zou de Staat de overcomplete officieren zoo maar niet aan den dijk zetten; en ten anderen zouden zij, die bij het staande leger bleven, het voorrecht hebben voor voltallige kompagnieën te staan en zou men *eindelijk* eens — ik veronderstel dit ten minste — aan onze persoonlijke belangen gaan denken, onze ongehoord lage traktementen, die nu door de zuinigheidsbeweging gevaar loopen in het vergeetboek te geraken, en die, blijft het nog lang zóó, oorzaak zullen zijn van het verminderen van het gehalte van het kader, in verhouding te brengen met den prijs van woningen, eerste levensbehoefte, plaatselijke belastingen en dienstdienst. Het algemeen belang moet echter bij het eigenbelang voorgaan en daarom ben ik *nog* vóór de bestaande inrichting van het leger, met eenige wijziging in de indeeling en recrueteering.

Wij hebben op dit oogenblik volgens de wet (Kon. Besl. 8 Mei 1867 N°. 64; 25 Juli 1868 N°. 3, en 7 April 1869 N°. 14):

Infanterie.

	Kolonels.	Luitenant-Kolonels.	Majors.	Kapiteins.	Luitenants.	Sergeants.	Korporaals.	Vrijwilligers of Schutters.	Militiens.	Manschappen.
1 Reg. Grenadiers en Jagers, be- staande uit: 4 veld-bataljons (5 kompagnien). 2 depôt-komp.	1	1	4	23	61	122	176	1060	2720	3956
8 Reg. Infanterie, bestaande uit: 32 veld-bataljons (5 kompagnien). 8 reserve-bataljons (4 kompagnien). 8 depôt-komp.	8	8	32	208	480	1040	1600	7400	27200	36200
Instructie-bataljon	"	"	1	4	21	32	32	500	"	532
K. M. Akademie.	"	"	"	2	10	"	"	"	"	"
Norm. schietschool.	"	"	1	2	3	"	"	"	"	"
Cursus.	"	"	"	"	8	"	"	"	"	"
Alg. dep. van dis- cipline.	"	"	1	2	7	12	20	"	"	20
Totaal	9	9	39	241	590	1206	1828	8960	29920	40708
Hier van af voor 10 depôt-kompagnien				10	30	60	80	230	1600	1910
geeft voor het veld- leger staande armée	9	9	39	231	560	1146	1748	8730	28320	38798
		57								
Dienstd. Schutterij (183 kompagn.)		49		183	549	990	1356	22578	"	23934
Rustende Schutterij (89 batailjons, uitmakende 395 kompagnien).		89		395	1185	2370	3160	32834	"	35904
Totaal generaal		195		809	2294	4506	6264	64142	28320	98726

Artillerie. (Kon. Besl. 8 Mei '67 N°. 66 en 7 April '69 N°. 16).

	Kolonels.	Luitenant-Kolonels.	Majors.	Kapiteins.	Luitenants.	Sergeants.	Korporaals.	Vrijwilligers en Schutters.	Militiens.	Manſchappen.
K. M. Akademie.	1			1	7					
1 Reg. Vest.-Artillerie van 14 kompagnien.	1	1	3	17	42	84	112	350	1470	1932
1 Reg. Vest.-Artillerie van 13 kompagnien en de instructie-komp.	1	1	3	17	44	90	112	525	1365	2002
1 Reg. Vest.-Artillerie 13 kompagnien.	1	1	3	16	39	78	104	325	1365	1794
Te zamen	16			51	132	252	328	1200	4200	5728
Af voor de werkplaatsen te Delft, die vooral in oorlogstijd niet van officieren ontbloot mogen worden.					10					
Blijft voor de staande armée.	16			51	122	252	328	1200	4200	5728
Dienstdoende Schutterij (29 kompagnien) (1).	2			29	87	154	212	2706		2918
Totaal generaal	18			80	209	406	540	3006	4200	8646

De veld- en rijdende artillerie, de pontonniers, mineurs, cavalerie en torpédisten laat ik buiten rekening, omdat daarbij niet van *afzonderlijke* militie, naar ik meen, sprake kan zijn.

Militie-cavalerie, - voor politie- of ordonnansdienst, kan ik mij

(1) 1 's Bosch; 1 Grave; 2 Nijmegen; 1 Zutphen; 2 's Gravenhage; 1 Dordrecht; 2 Gorinchem; 1 Woerden; 1 Hellevoetsluis; 1 Schoonhoven; 4 Amsterdam; 2 Helder; 1 Weesp; 1 Vlissingen; 3 Utrecht; 1 Deventer; 2 Groningen; 1 Brielle en 1 Doesburg.

nog denken, maar die kan geen afbreuk doen aan de bestaande sterkte (het aantal sabels dat men voor den vijand kan brengen) der cavalerie, die vooral, als wij met België vereenigd optreden, toch niet te groot is.

Dit personeel nu is door de wet aangewezen om zoo noodig te worden opgeroepen. Die personen worden op wettelijke wijze gedwongen voor het vaderland in de bres te springen. Die burgers van den Staat hebben dus recht te eischen dat men hun goede wapens en goede aanvoerders geeft. Die 100 000 man infanterie moet dus behoorlijk geëncadreerd worden; eerst daarna kan er mijns bedunkens sprake zijn van vrijwillige korpsen van kaders te voorzien.

Ik acht mij verplicht hier een oogenblik stil te staan om goed begrepen te worden, wat in de voorgaande Vergadering niet het geval schijnt geweest te zijn, blijkens de rede van den heer KANN.

Ik beweert niet, en heb nooit beweerd, dat er onder de officieren, getrokken uit de militie of schutterij, geen zullen zijn die de noodige kennis zullen bezitten om als pelotons-kommandant dienst te doen; ik neem zelfs aan dat er zullen gevonden worden, die het veel verder zullen brengen. Ik beweert echter, en zal ook immer beweren, dat de troep onmogelijk met vertrouwen, onwrikbaar vertrouwen, op zijne officieren tegen den vijand zal oprukken, zoo die officieren allen zijn uit de militie of schutterij. Zijn zij eenmaal in het vuur geweest, hebben zij daarbij blijken gegeven van moed en onverschrokkenheid en getoond met beleid te handelen, dan verandert de zaak; maar dat helpt ons niet bij den *aanvang* van den oorlog, in de *gevaarlijkste* periode. Dat vertrouwen kan wel de officier van beroep, de officier die men *koopt*, zoo als ik dat onlangs minder vleidend heb hooren zeggen, inboezemen. Nu beweert ik wederom niet dat de troep, na in het vuur te zijn geweest, in zijn vertrouwen op dien officier niet geschokt kan zijn, en dat die militie-officier, daarentegen, dien men niet vertrouwdde, niet getoond kan hebben het *grootste vertrouwen* waardig te zijn. Ik kom alleen op het moreel van den troep bij het eerste treffen, een treffen dat beslissend kan zijn. Dit zal veel beter zijn bij een sterk *vast kader* dan bij een *militie-kader*.

Uit de zoo even vermelde opgaaf blijkt, dat voor de infanterie op de *vier* subalterne-officieren (de hoofd-officieren reken ik niet,

want die zal men wel uiterst zelden uit de militie trekken) nog maar één officier van het leger een officier van beroep is. Op de 3103 kapiteins en luitenants zijn er maar 791 van het leger; m. a. w. van de 3103 subalterne-officieren der infanterie zijn er maar 791 van wie men verwachten kan dat zij op de hoogte zijn van alles, 1580 die totaal ongeoeffend zijn en 732 wier oefening *gedeeltelijk* goed kan wezen. Nu is mijne vraag aan de voorstanders van de scheiding tusschen militie en staand-leger en daaruit voortvloeiende vermindering van het vaste kader: *is die verhouding nog te gunstig?* Is het getal van 791 subalterne-officieren op een leger van 100 000 man nog te veel? Kan dat aantal nog gesplitst worden in een zeker gedeelte dat minder geoefend is? Moet men bijv. maar 400 officieren van beroep hebben? Ik geloof *neen*.

Naar mijn gevoelen is het *tegendeel* eerder *waar*: reeds nu zal men zeer veel moeite hebben om alles maar *eenigszins* van kader te voorzien. Wanneer men in oorlogstijd bij iedere kompagnie dienstdoende schutterij maar één luitenant, en bij ieder bataljon rustende schutterij maar één kapitein indeelt, wat toch niet te veel is, dan houdt men bij de 40 000 man *staande armée* maar 142 kapiteins, dat is één op de 282 man, en 377 luitenants, dat is één op de 110 man, en om het incompleet aan te vullen, moeten bij het staande leger alleen worden ingedeeld niet minder dan 484 luitenants (183 + 89 + 212), waaronder die, welke voor den voet van oorlog — volgens den Minister van Oorlog één per kompagnie — ontbreken, en 89 die tot kapitein worden bevorderd, zoo men ten minste niet bij de staande armée 89 kompagniën door kapiteins van de schutterij of militie wil doen kommandeeren, wat ik niet raadzaam acht, daar de kompagnie dikwijls zelfstandig zal moeten handelen. Die 484 luitenants moeten nu gevonden worden uit de schutterij, uit de onder-officieren en vrijwilligers of militie. Bij de schutterij komen er 183 vrij, zoo het kader daar compleet is, doch dan ontbreken er aan de 484 nog 301.

Ik heb stilzweigend verondersteld dat al de officieren der schutterij, ook die der rustende, geschikt zijn voor den actieven dienst en dat ook niet bijv. dezelfde officier bij beide schutterijen is ingedeeld, zoodat bijv. de kommandant der dienstdoende schutterij tevens kommandant is van een bataljon rustende schutterij, want dan ontbreken er nog meer plaatsen.

De heer STIELTJES heeft gezegd: „de militie-officiëren moeten het kleine korps vaste officieren aanvullen.” Ik zou dit echter omkeeren en zeggen: „de officieren der schutterij moeten hun voornaamsten steun vinden in een *sterk* korps vaste officieren.”

Wat die geachte spreker bedoelt, of liever, welk voordeel hij er in ziet, een gedeelte der genie-officiëren te vervangen door civiel-ingenieurs of ingenieurs van den waterstaat, is mij niet recht duidelijk. Is het korps civiel-ingenieurs of ingenieurs van den waterstaat zoo groot, dat het nog een gedeelte van den genie-dienst er bij kan waarnemen, dan is het nu *te* groot en dan behoort het verminderd te worden en niet behouden te blijven ten koste van de genie. Is het thans *niet* te groot, dan zou het moeten worden uitgebreid om den genie-dienst er bij te kunnen doen. Is echter het traktement van zulk een ingenieur zoo gering als dat van den genie-officier? Zoo ik wel ben geïnformeerd, is het met alles te samen hooger. Is dat zoo, dan zou het middel financieel nog erger zijn dan de kwaal. In oorlogstijd zal men toch nog wel ingenieurs van den waterstaat, telegraphie, enz. moeten gebruiken, om overal behoorlijk toezicht te hebben.

Ik kan ook niet aannemen dat de werkkring van den genist bij het *bouwen* van een werk zoodanig is, dat men daartoe wel een civiel-ingenieur — *die dan toch ook betaald en goed betaald moet worden* — kan nemen. Ik heb integendeel wel eens gehoord, dat die officieren soms geen oogenblik rust hebben, daar zij aanhoudend inlichtingen moeten geven aan aannemers en opzichters, die dan toch zeer volledige plans ter hunner beschikking hebben en het daaruit dus zouden moeten kunnen zien.

Het maakt op mij den indruk, wat natuurlijk de bedoeling van den heer STIELTJES niet kan zijn, alsof er gezegd wordt: „de betrekking is noodig, maar ik wil den titularis niet noemen officier der genie, maar civiel-ingenieur of ingenieur van den waterstaat, al moet het dan ook meer kosten.” Ik zou op mijn beurt dan kunnen zeggen: krimp het aantal civiel-ingenieurs of ingenieurs van den waterstaat in en geef een gedeelte van hunnen werkkring aan den militairen ingenieur. Het zou naar mijn gevoelen even onbillijk zijn, ofschoon het misschien financieel nog voordeel zou geven.

Keeren wij tot de infanterie terug.

Ik zou het geheele rijk willen verdeelen in 36 districten van
1869/70.

een ongeveer gelijk aantal zielen, en elk veldbataljon altijd zijne militie uit hetzelfde district laten trekken. Men krijgt dan — zoo als de heer STIELTJES meermalen heeft gezegd — dat voor, dat al de militiens van hetzelfde bataljon elkander kennen en dat men bij het uitbreken van eenen oorlog binnen één, hoogstens twee etmalen al de bataljons mobiel heeft. De Minister van Oorlog laat eenvoudig aan elk districtshoofd telegrapheren, waar het bataljon bijv. over twee dagen zal zijn. Deze verwittigt onverwijld de gemeentebesturen, en vereenigt zoo nog dienselfden dag al de militiens van het bataljon met hun kader in de daartoe aangewezen plaats. Al de militiens van een zelfde bataljon marcheeren onder hun kader naar het naastbij gelegen depôt, waar hunne wapens en ledergoed zijn opgelegd, ontvangen het benoedigde en gaan onmiddelijk op marsch, niet naar het garnizoen, waar het kader en vaste gedeelte van het bataljon ligt, maar naar de plaats, waar hun is gezegd dat het op een bepaald tijdstip zal zijn. In vredetijd geschiedt het verzamelen, ontvangen van wapens en ledergoed en het marcheeren op dezelfde wijze; tot oefening kan men bijv. de militiens dan rechtstreeks naar het kamp dirigeren of wel den marsch van de bataljons naar het kamp zoo regelen, dat hunne militie zich, op een bepaald vooraf aangewezen punt en op den opgegeven datum, bij hen voegt. Op die wijze verkrijgt men reeds *zeer groote voordeelen* bij het mobiliseeren.

De bataljons worden verder niet in regimenten ingedeeld, maar krijgen een doorlopend nummer. Elk bataljon wordt gekommandeerd door een majoor. In garnizoenen, waar meer dan een bataljon vereenigd is, voert een luitenant-kolonel het bevel. Vijf bataljons te zamen staan onder de bevelen van een kolonel. De kolonels en luitenant-kolonels hebben vaste garnizoenen, zoodat de onder hunne bevelen staande troepen afwisselen, dus even als thans de bevelhebbers. Het afscheiden van laatstgenoemde hoofd-officieren van de in vredetijd onder hunne bevelen staande troepen, acht ik bij den overgang op voet van oorlog een groot voordeel. De Minister van Oorlog kan dan, zonder iemand te kort te doen, uit de kolonels en luitenant-kolonels die kiezen, welke bijzonder geschikt zijn voor den dienst te velde; dit is nu niet het geval. Als een regiment op marsch gaat, moet de kolonel mede, en men kan hem niet vervangen door een ander zonder

hem te passeeren, en zoo nu bijv. in Amsterdam een kolonel is, die bijzonder geschikt is voor het bevel in een mobiel leger, kan de kommandant van het regiment te Nijmegen in eene vesting of linie meer op zijn plaats zijn, en toch zal deze laatste te velde trekken en de eerste misschien niet. Regelt men de zaak zooals die door mij is aangegeven, dan gelast de Minister per telegram, dat de veldbataljons uit Nijmegen, Arnhem, Utrecht, Zwolle enz. zich met den meesten spoed verzamelen aan den IJssel; terwijl te gelijker tijd de kolonels X., IJ. enz. dezelfde lastgeving ontvangen, met opgaaf welke vijf bataljons onder hunne bevelen komen. Die vijf bataljons vormen nu het regiment X., het regiment IJ. enz. Aan deze regimenten worden nu toegevoegd een regiment schutterij, bestaande uit twee bataljons en gekommandeerd door een luitenant-kolonel, mede door het Ministerie rechtstreeks daarvoor aangewezen.

Men zal mij nu al dadelijk tegenwerpen: die hoofdofficieren kennen nu den troep niet en de troep kent hen niet. Ik vraag echter: kennen *nu* de kolonels hunnen troep als zij te velde trekken? Vooreerst toch hebben zij een gedeelte van hun regiment soms maar ééns bij eene inspectie gezien; een groot gedeelte van hun regiment heeft maar ééns het voorrecht gehad met hun chef persoonlijk in aanraking te komen. Er is echter meer. De meeste kolonels zullen bij het uitbreken van eenen oorlog aangesteld worden, want ons ontbreekt een tal van generaals, die dan uit de kolonels moeten getrokken worden, tenzij men de vredestaktiek volgt en de betrekking van generaal aan een kolonel opdraagt, wat financieel voordeliger is. Ik acht het echter èn in vredestijd èn in oorlogstijd onbillijk jegens het leger, en in het eerste geval bovendien hoogst gevaarlijk, daar de meeste hooggeplaatste officieren dan in eene voor hen geheel vreemde betrekking zullen komen op een oogenblik, dat zij daarin door en door te huis moesten zijn. In een klein leger als het onze, zal de troep de kolonels wel altijd kennen.

Van administratieve zijde zullen er misschien tegen het opheffen der regimenten bezwaren geopperd worden, doch ik vermeen dat de administratie *geheel en al* ondergeschikt is en dat de militaire eischen vóórgaan, en *niet* omgekeerd.

In ieder der 36 districten komen nu 16 kompagnieën schutterij,

verdeeld in geoefenden en minder geoefenden. Dit maakt te samen 576 kompagnieën (wij hebben er thans 578).

Vijf districten staan in vreedstijd mede onder den kolonel, die de vijf bataljons dier districten onder zich heeft. De kolonel houdt eens in het jaar eene inspectie over de met verlof zijnde militiens en de schutterij dier districten, en doet zich daarbij door het districtsboofd vergezellen. Deze inspectie loopt niet alleen over de oefening, maar vooral ook over de kleeding en wapening. Elk militien, ieder schutter moet voorzien zijn van een volledig stel kleederen, opdat hij onmiddellijk te velde kan trekken, en men den eersten maar een geweer, patroontasch en patronen, den laatsten maar patronen behoeft te geven. Wordt de kleeding niet in orde gehouden, zoodat zij in plaats van ruim en gemakkelijk te zitten, zeer nauw om het lijf sluit of zelfs te klein is, dan zal dit bepaald nadeelig werken op de snelheid van mobilisatie. Door deze indeeling bestaan deze 16 kompagnieën weder gedeeltelijk uit vroegere militiens van hetzelfde bataljon, uit welke militiens men bij voorkeur de officieren en het verdere kader der schutterij kiest. Men kan deze personen kennen en alles wat hen aangaat vinden in boeken, bij het bataljon berustende. Bij het uitbreken van den oorlog worden, zoo als ik straks zeide, de vijf meest geoefende kompagnieën tot een bataljon vereenigd, en van twee zulke bataljons een regiment schutterij gevormd, dat dan een gedeelte uitmaakt van een veldregiment, bestaande uit vijf bataljons linie-infanterie en 2 bataljons infanterie-schutterij. De combinatie van infanterie en schutterij op deze wijs geeft het voordeel, dat zij de indeeling van de officieren van het staande leger bij de schutterij, en omgekeerd, gemakkelijk maakt. Elk kolonel handelt daaromtrent naar omstandigheden met de officieren van zijn regiment. Hij heeft er het meeste belang bij, dat zijn geheele regiment zoo goed mogelijk zij, zoo veel mogelijk één geheel vorme. Men kan dus verzekerd zijn, dat hij aan het gedeelte staande armée niet meer officieren zal onttrekken dan hij voor de schutterij noodig heeft, en dat omgekeerd deze laatste zoo veel officieren zal krijgen als zij behoeft. Bovendien zal de kolonel gemakkelijker de juiste personen kunnen kiezen en kunnen nagaan of zijne keus goed is geweest, dan de Minister van Oorlog, die het hoogst waarschijnlijk nu zal moeten doen.

Behalve de 36 veldbataljons hebben wij nu nog 8 reserve-bataljons van vier kompagniën en 10 depôt-kompagniën. Dezen zou ik een vast garnizoen willen geven, en wel zoo, dat zij in oorlogstijd op hun plaats zijn. Zij trekken hunne militie uit die districten, waaruit geen artillerie, cavalerie, enz. wordt gelicht; de bataljons komen in garnizoen in Groningen, Helder, Utrecht, Geertuidenberg, Brielle, Neuzen, 's Bosch en Nijmegen, de depôt-kompagniën in Amsterdam en Gorinchem.

Al de kompagniën schutterij die niet te velde trekken, worden nu naar deze plaatsen gedirigeerd om daar geoefend te worden. Zij kunnen in de eerste plaats dienen voor de plaatselijke verdediging, waartoe zij spoedig genoeg geoefend zullen zijn, en waarbij zij steun vinden bij het reserve-bataljon ter plaatse. De oefening kan nu vrij spoedig gaan, omdat daartoe het geheele kader van het bataljon beschikbaar is en de oefening te gelijk met dit bataljon kan plaats hebben. De schutters vinden goede officieren om hen te oefenen, het kader der schutterij goed geoefende manschappen om zich zelf op de hoogte te stellen. Een enkel voorbeeld. Het bataljon te Groningen krijgt al de kompagniën schutterij uit Groningen, Friesland en Drenthe, voor zoover die niet te velde trekken. Er zal nu daar, naar ik geloof, vrij wel in de locale verdediging voorzien zijn. Zoo gaat het met de stelling Amsterdam, de Utrechtsche-linie, enz. zoodat de 36 veldbataljons en eenige bataljons schutterij *onmiddellijk* te velde kunnen trekken.

Tot districtshoofd worden aangesteld gepensioneerde kapiteins of luitenants van het leger, bij uitzondering gepensioneerde hoofd-officieren, wordende deze dan nog gedurende dien tijd teruggesteld op kapiteins-pensioen. Zij genieten eene ruime toelage, want die betrekking is gewichtig genoeg, en, zich verplaatsende, reiskosten.

Eens in het jaar (behalve de reis met den kolonel) houden zij eene inspectie over de kleeding en wapening der militie en schutterij, en gaan voornamelijk na of de bevelen door den kolonel, daaromtrent gegeven bij zijne inspectie, behoorlijk zijn nagekomen.

Het verdient misschien overweging te bepalen dat de militie, met verlof zijnde, de oefeningen der schutterij bijwoont. Voor het militie-kader zou ik dat ten minste noodzakelijk achten. Dit kan en op de schutterij en op die militie voordeelig werken.

Zooals ik zoo even zeide, acht ik het onbillijk en zeer gevaarlijk, de verschillende generaals eerst in oorlogstijd te benoemen, reden waarom ik zou wenschen in vreedstijd de volgende generaals aan te stellen. Een van de infanterie voor de IJssel-linie, in oorlogstijd bevelhebber over de troepen achter den IJssel; evenzoo een van de infanterie te Amsterdam en een te Groningen. Een generaal van de artillerie in de Utrechtsche-linie en een voor de kustverdediging, (bij beiden speelt de artillerie de hoofdrol), en eindelijk een generaal van de cavalerie in de Brabantsche-linie. De inspecteurs der infanterie, cavalerie en artillerie krijgen in oorlogstijd bevel over meer of minder uitgebreide onderdeelen van het leger. De directeur voor het materieel der artillerie en de inspecteur-generaal van fortificatiën blijven bestaan, want hun werkkring is in oorlogstijd niet minder gewichtig dan in tijd van vrede.

De vesting-artillerie.

Alvorens de sterkte en indeeling op te geven, zal het noodig zijn na te gaan waarop die moeten berusten.

Wij hebben in het geheel op dit oogenblik 125 afzonderlijke vestingen, forten en batterijen, daaronder niet begrepen de werken vóór Naarden, de forten bij Pannerden, Vechten, Rijnauwen, op de Pley, in de Laanderpolder, vóór Utrecht en die welke nog noodig worden geacht. Die sterkten zijn bewapend met 2887 vuurmonden (behalve de Coehoorn-mortieren) en wel 56 met 10 of minder; 27 met 11—20; 19 met 21—30; 7 met 31—40; 5 met 41—50; 3 met 81—90; 1 met 91—100; 1 met 101—110; 1 met 111—120; 3 met 121—130; 1 met 131—140 en 1 met 151—160 vuurmonden.

Wij hebben nu drie vragen te beantwoorden:

- 1°. Hoeveel personeel is daartoe noodig?
- 2°. In hoeverre moet dat personeel al dadelijk geoefend zijn?
- 3°. Op welk tijdstip moet het op de verschillende posten aanwezig zijn?

Ik neem aan dat wij per vuurmond dooreen 4 volledig geoefende kanonniërs noodig hebben, en geloof dat dit wel het *minimum* is dat men kan stellen, blijvende er nu nog een zeer ruim veld over voor vrijwilligers. Dit geeft alzoo voor de 2887 vuurmonden 11 548 man. Wij hebben nu, met de schutters mede, maar 8106 kanonniërs, de korporaals reken ik hier niet bij, daar

die in oorlogstijd wel zelden deel van de bediening van een vuurmond zullen uitmaken, maar meer voor het toezicht over twee of meer stukken, in de laboratoriums, buskruitmagazijnen, arsenaalen enz. zullen moeten gebruikt worden. Er ontbreken dus voor de *geringste* sterkte die men mag aannemen, nog 3442 kanonnières. Deze kunnen niet uit vrijwilligers worden aangevuld, want voor geoefende vrijwilligers is, zoo als ik zeide, nog eene ruime plaats buitendien over. Ongeoefende vrijwilligers en handlangers, over welke laatste zoo straks nader, komen niet in aanmerking. Een enkel voorbeeld. Te Helder komen ongeveer 200 vuurmonden te gelijk in batterij. Bijna al die vuurmonden vereischen 6 à 7 man voor hunne bediening, het aanvoeren der munitie en eene kleine reserve daaronder begrepen. Dit geeft reeds een te kort van minstens 400 man, aannemende dat *al* de militiens onder de wapens verschijnen en dus geen een door ziekte is verhinderd, geen een is overleden. Is er dus te Helder een korps vrijwillige artilleristen van 400 man — artillerie-scherpschutters zal wel minder juist uitgedrukt zijn, want zij zullen misschien nimmer met scherp hebben geschoten en dus nog veel minder zelf scherp of juist schieten — dan is nog maar even in de behoefte voorzien. Ik geloof dus dat het niet te veel is gezegd als ik beweer, dat hier nog een ruim veld is voor indeeling van vrijwilligers. Volgens de bestaande sterkte zouden wij maar hebben $2,8 \times 200 = 560$ kanonnières, en voor 6 per vuurmond zou men reeds noodig hebben 1200, zoodat, wat de heer STIELTJES wil invoeren, plaatselijke artillerie bij de *bestaande* organisatie reeds *in veel te ruime mate* zou noodig zijn; want een korps van 640 artilleristen te Helder op te richten, zal wel wat veel gevergd zijn. Het denkbeeld van den heer STIELTJES invoerende, zal men toch *nog* de artillerie moeten uitbreiden tot *minstens* 4 man per vuurmond.

Wij hebben 4200 militiens en komen er, zoo als wij zagen, nog 3442 te kort; deze, met het daarvoor benoodigde militiekader, zouden nu gevonden kunnen worden door de militieplichtigheid bij de artillerie op 10 jaar te stellen met vrijstelling van schuttersdienst. Ik geloof hierdoor degelijker artilleristen te krijgen, dan wanneer men de lichtingen verdubbelde. Den militien, gelicht uit plaatsen waar artillerie-schutterij ligt, zou ik echter vijf jaren bij het leger en vijf jaren bij die schutterij willen houden.

Ik geloof dat dit voor die schutterij eene levensquaestie is. De militiens met 10jarigen dienst zouden in de vijf laatste jaren eenige vrijheden kunnen erlangen, bijv. dat zij mogen huwen en alleen telken jare, *tegen billijke vergoeding*, op het tijdstip hunner kenze, 3 à 4 weken onder de wapens moesten komen. In dien tijd kunnen zij, zelfs in den winter, waarin zij misschien het liefst zullen opkomen, zeer goed — naar mijn gevoelen — weder aanleeren wat zij vergeten hebben, vooral daar er bij de artillerie niet zoo veel veranderingen in de instructie behoeven gemaakt te worden.

Neemt men de artillerie-militie uit die districten waarin vestingen, forten of liniën liggen, en wel bij voorkeur in de nabijheid van artillerie-garnizoenen, dan is hun dienst minder drukkend, dan blijven zij meer in contact met hunne kompagnien en zijn in oorlogstijd binnen 24 uren op hun post, of liever bij hunne kompagnie, om daarmede naar hun post op te rukken.

Het militie-kader zou men natuurlijk meer moeten oefenen. Van militie-officiëren geloof ik, dat niet veel sprake kan zijn, daar naar mijn bescheiden meening de verhouding tusschen de officieren van het leger en de schutterij reeds niet goed is.

Die verhouding is als $1\frac{1}{2} : 1$, dat is, wij hebben 173 kapiteins en luitenants van het leger en 116 van de schutterij ($1\frac{1}{2} \times 116 = 174$).

Naar mijn gevoelen zou die verhouding *minstens* moeten zijn als $2 : 1$, want een groot aantal forten en batterijen zal maar één artillerie-officier kunnen krijgen, en die mag dan toch wel in alle deelen op de hoogte zijn van de eischen van zijn wapen.

Nu de derde vraag.

Ik geloof dat bij het uitbreken van eenen oorlog *onmiddellijk* overal de noodige artillerie, en wel geoefende artillerie moet zijn, want er is nog veel te doen, *wat alleen in oorlogstijd kan gedaan worden*, en waartoe artilleristen noodig zijn.

Al het materieel dat in vredetijd aanwezig *kan* zijn, is voorhanden op de plaats waar het behoort; voor open batterijen ligt het alleen in het naastbij gelegen magazijn. Zoodra echter de oorlog uitbreekt, moet dat materieel uit de magazijnen en reduits worden gehaald en nauwkeurig nagezien; de omtrek der sterkte moet met de meeste nauwkeurigheid worden verkend en opgenomen; de plaats voor elken vuurmond worden aangewezen; de emplacementen in orde worden gemaakt; men moet beddingen leggen,

schietgaten insnijden en de vuurmonden in batterij stellen. Gedekte onderkomens, schuilplaatsen, verbruikmagazijntjes, en op enkele flanken gedekte geschut-standen moeten worden gebouwd en traversen opgeworpen, verzwaard of onder behoorlijk profiel gebracht. De munitiën die voorhanden zijn, moeten worden nagezien en nieuwe voorraad worden aangemaakt en alles bij de hand, behoorlijk opgelegd en wat vooral niet mag vergeten worden, het buskruit is op aandrang der burgerij op verscheidene en juist die plaatsen, die door den vijand *binnen eenige uren* kunnen beschoten worden, buiten de plaats opgelegd en wel aan de zijde vanwaar men den vijand heeft te verwachten. Dit buskruit moet dus in overhaasting teruggebracht worden, wat niet zonder het grootste gevaar voor de burgerij kan geschieden en misschien door het vijandelijke vuur onmogelijk zal zijn. Ik betreur het zeer, dat een vroeger oorlogsbestuur in der tijd aan dien aandrang heeft toegegeven, en zou mij daarmede alleen eenigszins kunnen vereenigen zoo men had gezorgd, dat het in goede magazijnen *achter* die plaatsen in plaats van daar *voor* was opgelegd. Zoo is bijv. het fort *Sterreschans* bij Nijmegen eene met meer dan 100 000 kilogr. buskruit geladen mijn, die door vijandelijk veldgeschut kan ontstoken worden. Nijmegen is dan bijna zonder munitie. Te Groningen kan de vijand nog veel gemakkelijker den geheelen buskruitvoorraad met een 4ponder batterij in de lucht schieten.

Er is dus nog al iets te doen, wat eerst *dán* kan geschieden, en dit werk moet in alle plaatsen zonder onderscheid worden verricht.

Aangezien men nu niet weet *op welk tijdstip* de vijand voor een werk zal verschijnen;

daar de artillerie, *als* hij verschijnt, gereed moet zijn hem op eene waardige wijze te begroeten;

en daar eindelijk de artillerie niet gereed *is* vóór dat al dat werk is verricht, zoo schijnt het mij *dringend* noodzakelijk, *onverwijld*, naar *alle* sterkten te gelijk de noodige artillerie te zenden, te meer daar het woord *onverwijld* voor vele sterkten toch nog wel eene tijdsruimte van een à twee dagen insluit, en de vijand in dien tijd veel kan doen; en ten andere, omdat men de schut-terij toch ook niet onmiddelijk beschikbaar kan hebben, zoo zij de plaats harer inwoning moet verlaten, zoo als bijv. de Haagsche, die uit Schoonhoven, enz.

Ik geloof dat men voor de artillerie van achtergelegen werken niet mag rekenen op die uit voorgelegene. De artillerie, die uit voorgelegene werken vrijkomt, kan uitmuntend dienen om de verliezen en het incompleet der achtergelegene aan te vullen; zij moet dáár echter alles in orde vinden, en die sterkten moeten zich ook zonder deze hulp — die toch altijd onzeker is — kunnen redden.

Dikwijls hoort men nog spreken van eene aanvulling door handlangers uit de andere wapens. Ik geloof dat hierop niet mag, en niet moet gerekend worden.

1°. Toch, zijn de andere wapens, of liever de infanterie, want andere zijn er daartoe niet, *zelf* niet zoo sterk dat zij nog eenige duizenden manschappen op dat oogenblik zullen kunnen leveren.

2°. Omdat men, zoo als ik zeide, aan dat ongeoeffende personeel voorloopig niets heeft en er tijd tot voldoende oefening kan ontbreken.

Mijn gevoelen is dus: zal de artillerie aan hare roeping kunnen beantwoorden, dan moet het kader officieren worden uitgebreid, het aantal manschappen worden vergroot. Zonder die vermeerdering is het onmogelijk dat dit wapen die krachtige houding zal *kunnen* aannemen, waarop bij de verdediging wordt gerekend en die voor het behoud der vrijheid noodzakelijk is. Wat hebben wij aan juist schietende vuurmonden, aan overvloed van materieel, als wij geen personeel hebben om het te gebruiken?

Ik heb hier alleen gesproken van de taak der vesting-artillerie in onze liniën; men moet echter niet vergeten, dat elk officier, ieder onder-officier of soldaat die bij de artillerie te velde bij de mobilisatie mocht ontbreken en voor den vijand sneuvelt of buiten gevecht geraakt, uit de vesting-artillerie moet aangevuld worden, want men zal bij dit onderdeel van het wapen wel niet, staande den oorlog, ongeoeffende vrijwilligers willen indeelen.

De vesting-artillerie wordt ook weer niet regimentsgewijze ingedeeld, maar de kompagniën krijgen een doorlopend nummer. Zij komt bij voorkeur dáár in garnizoen, waar zij zich behoorlijk in de practijk, waaronder het oefenen in schieten niet het *minst* van belang is, kan oefenen. De polygonen van vroeger moeten daarom weder worden geëxploiteerd.

Hoewel men de artillerie bij voorkeur in vestingen zal plaatsen,

zoo acht ik dit niet uitsluitend noodzakelijk, als men in andere plaatsen beter oefening in het vuren en andere practische werken kan verkrijgen. Zoo zouden bijv. vier van de zes kompagniën, die in oorlogstijd te Willemstad en onderhoorige forten moeten zijn, naar mijne meening, zonder bezwaar te Breda kunnen komen, waar men een klein gedeelte van de uitgebreide vestingwerken tot hunne oefening zou kunnen behouden en verder de heide ter beschikking zou hebben. In vreedestijd konden zij om beurten met de twee kompagniën in Willemstad omwisselen, en bijv. gedurende een der zomermaanden de forten dier stelling bezetten. De hoofd-officieren moeten worden ingedeeld, ongeveer als bij de infanterie is gezegd. De kolonels krijgen het bevel over de artillerie in de liniën, bijv. een kolonel voor de Utrechtsche-linie, een voor de stelling Willemstad, enz. De luit.-kolonels en de majoors kommandeeren de kompagniën in één garnizoen vereenigd, en wel naarmate van het aantal de eerste of de laatste.

Ik geloof dat het wenschelijk is, niet minder dan twee kompagniën in eene plaats te leggen, en ook niet te vervallen in te groote garnizoenen.

In vestingen waar geen artillerie in garnizoen komt, wordt een kapitein geplaatst. Deze kapitein — behorende tot den staf — is verplicht zich volkomen op de hoogte te stellen van alles wat bij de verdediging der plaats en onderhoorige forten voor de artillerie van belang kan zijn; hij draagt zorg dat het materieel in volkomen bruikbaren staat wordt gehouden, in één woord: hij is verantwoordelijk dat het artillerie-garnizoen, dat in oorlogstijd van elders naar die plaats wordt gezonden en daar vreemd is, alles in orde vindt en alle vereischte inlichtingen onmiddelijk kan krijgen.

Dát is, naar mijn bescheiden meening, de werkkring van den kapitein voor het materieel; die werkkring is, naar mijn oordeel, te uitgebreid voor een luitenant; die betrekking *moet*, naar mijn gevoelen, vervuld worden. Bij niet vervulling loopt men gevaar dat de vijand voor eene sterkte verschijnt, die eerst een dag geleden van artillerie-garnizoen is voorzien, welk personeel dus bijna geheel en al met het omgelegen terrein onbekend is.

De plaatsen waar zulke kapiteins zouden moeten komen, zijn: Heusden, Geertruidenberg, Neuzen, Hellevoetsluis, Delfzijl, Woudrichem, Doesburg, Deventer en Naarden.

Nog een enkel onderdeel van het wapen mag ik niet verzwijgen. Ik bedoel de torpédo's. In oorlogstijd moeten met torpédo's worden afgesloten de vaarwaters te Helder, Brielle, Hellevoetsluis, twee te Willemstad, waarschijnlijk de Kil en de Rijn bij Pannerden en de waterweg van Rotterdam naar zee, als die er eenmaal zal zijn; in elk geval zeker zes vaarwaters. Wij hebben daarvoor het personeel van ééne compagnie, zijnde o. a. maar vier officieren, dus nog niet eens één per vaarwater. Ik geloof dat het geen luxe zou zijn, zoo men *minstens* twee met het torpédo-wezen door en door bekende officieren per vaarwater rekende, en ik acht het ook noodzakelijk, dat het personeel, dat een vaarwater moet afsluiten, dat vaarwater in *alle* details kent. Om dat te verkrijgen zouden er drie kompaniën moeten zijn, dus twaalf officieren, en daarvan zou er één in garnizoen moeten liggen te Helder, één te Brielle of Hellevoetsluis en één te Willemstad. Ik laat in het midden, of voor de eenheid zoowel als voor het *hooge* gewicht van de zaak, het wenschelijk is, al dan niet een hoofd-officier met het bevel over het torpédo-wezen te belasten.

Hiermede, Mijne Heeren, heb ik de taak, die ik mij heb gesteld, volbracht. Ik hoop dat het verder in deze Vergadering zal blijken, dat ik het hoofddoel van mijn spreken: *het uitlokken van discussie*, heb bereikt.

De Voorzitter zegt den heer HOOGENBOOM namens de Vergadering dank voor zijne uitvoerige beschouwingen en mededeelingen, en stelt voor thans de discussie over het gesprokene te openen.

De heer STIELTJES geeft in overweging de discussie over de drie eerste punten gelijktijdig te voeren en de behandeling van het vierde punt, in verband met de quaestie der volksweerbaarheid, uit te stellen tot de volgende vergadering.

De heer SCHRAVER ondersteunt het voorstel van den heer STIELTJES, en geeft daarbij te kennen, dat hij dan in de volgende bijeenkomst, in verband met het vierde punt en de daaromtrent door den heer HOOGENBOOM geleverde beschouwingen, in een onderzoek wenscht te treden van het gehalte onzer levende strijdkrachten, waaraan bij eventueelen oorlog de verdediging des lands zal worden toevertrouwd.

De Voorzitter zegt dat, indien de behandeling van het *vierde punt* wordt uitgesteld, hetgeen hij, na de toejuiching door de Vergadering van het door den vorigen spreker gezegde als beslist meent te kunnen aannemen, het Bestuur gaarne met den heer SCHRAVER in overleg zal treden omtrent de beste wijze, waarop dat punt ter behandeling op het programma van de volgende bijeenkomst zal kunnen worden geformuleerd. Wellicht zullen dan andere onderwerpen daarbij kunnen worden gevoegd. In allen gevalle zal het punt der *volksveerbaarheid*, dat thans op het programma voorkomt, daarmee in verband moeten worden gebracht.

De Vergadering gaat thans over tot de behandeling der drie eerste door den heer HOOGENBOOM besproken punten.

De heer STIELTJES heeft eenigszins uit eigen belang voorgesteld om de behandeling van het vierde punt te verdagen. Hij ziet zich genoodzaakt de Vergadering spoedig te verlaten, en zou dus aan de verdere behandeling van dit punt, dat niet maar in weinige minuten kan worden besproken, geen deel kunnen nemen. Ook omdat de tijd die hem overblijft kort is, zal spreker het eerste punt ter zijde laten en zich bij het tweede en het derde bepalen. Daarbij wordt de vraag gesteld, of wij ons land voet voor voet moeten verdedigen, of wel een geconcentreerd verdedigingsstelsel aannemen. In den laatsten tijd is men er aan gewoon geworden, om onder een geconcentreerd verdedigingsstelsel iets anders te verstaan dan men daaronder vroeger verstond. Weinige jaren geleden, toen wij, zegt spreker, nog in het genot waren van vele afgelegen vestingen, bijv. Maastricht, Venlo, Koevorden enz., noemde men een geconcentreerd verdedigingsstelsel het verlaten van die buitenposten en het inkrimpen van het verdedigingsstelsel tot den kring van de hoofdruivieren. Maar in den laatsten tijd heeft men als synoniem van geconcentreerd verdedigingsstelsel — en de heer HOOGENBOOM heeft dit ook gedaan — aangenomen het verdedigen alleen van de Utrechtsche-linie. In dien meer modernen zin nu is spreker tegen een geconcentreerd verdedigingsstelsel. Hij is daar vóór, wanneer men daaronder begrijpt, zoo als vroeger geschiedde, den IJssel, de Waal, de Maas, een deel van Groningen en Friesland, dat voor verdediging vatbaar is. Het aan-

nemen van een geconcentreerd verdedigingsstelsel, zoo als door den heer HOOGENBOOM in navolging van anderen is bedoeld (maar niet voorgestaan), zou spreker willen noemen eene annexatie *in drie tempo's*! Als wij ons achter de Utrechtsche-linie terugtrekken, daarvoor onze geheele legermacht inrichten en niets doen om de andere provinciën, die meer dan de helft der gansche bevolking uitmaken, te verdedigen, en ons zelven de gelegenheid ontnemen om aanvallenderwijze op te treden als het noodig is, waartoe de Zuiderzee zulk eene schoone gelegenheid aanbiedt, dan zal de oorlog in den tijd van weinige maanden afloopen. Dan, zegt spreker, zal het ons gaan gelijk het Denemarken ging, toen het in 1864 Sleeswijk-Holstein en Jutland verloren had en niets behield dan de eilanden, waar de Pruissen (bij gebrek aan eene vloot) niet komen konden. Toen ontbrak het Denemarken weldra aan geld en manschappen, en het zag zich wel genoodzaakt elken vrede aan te nemen. Spreker gelooft zelfs dat bij dat nieuwe geconcentreerde stelsel een eigenlijke oorlogsvoering niet noodig zal zijn. Eene groote mogendheid zal met 40 000 man Groningen, Friesland en Drenthe bezetten, en wanneer wij dan, door alleen op de Utrechtsche-linie gerekend te hebben, het overige gedeelte des lands van zelf uit handen zullen hebben gegeven, dan zal de diplomatie zich er weinig om bekreunen of ook die *enkele provincien* ons zullen worden ontnomen, en ons even als Denemarken in den steek laten. Zij zou dit zoo licht niet doen, indien van het bezit van het *geheele land* de reden was.

Bij eene verdediging voet voor voet, zoo als de heer HOOGENBOOM heeft besproken, kan spreker zich voegen, indien hij daarmede bedoelt het verdedigen van terreinen, die op het oogenblik voor verdediging vatbaar zijn. Daaronder rekent spreker den IJssel, en nu en dan streken beoosten den IJssel. Spreker is nu juist tien dagen in Twenthe geweest en daar heeft hij bevonden, dat het water vele plaatsen als in meeren heeft herschappen, zoodat daaruit voor die wijze van verdediging veel partij zou kunnen worden getrokken. Spreker erkent dat die tijden niet veel voorkomen, en dat zij slechts eenige weken duren. Hij erkent ook dat er jaargetijden zijn van geheele droogte, waarin de IJssel zóó droog is, dat men hem niet zou kunnen verdedigen. Hij voegt zich dus bij die verdediging voet voor voet, mits die zeer voor-

zichtig plaats hebbe en met het oog op de locale toestanden van het oogenblik. Of de IJssel kan verdedigd worden, hangt af van den waterstand, niet alleen van den IJssel, maar ook van de kleine rivieren beoosten den IJssel, en die waterstand staat in verband met den gevallen regen en de verdamping.

Wat nu het derde punt betreft, heeft de heer HOOGENBOOM voornamelijk gewezen op Nijmegen en Grave als sterkten, die bij een rechtstreekschen aanval zouden moeten worden verdedigd. Ofschoon spreker het in de overige hoofdstellingen wel met den heer HOOGENBOOM eens is, moet hij in dit punt van hem afwijken. In Friesland heeft men geen inundatiën noodig. Daar vindt men zooveel défilés tusschen de meeren, dat eene gewapende macht zich daar gemakkelijk kan staande houden. Men spreekt altijd van de stelling in het Mastenbroek, maar men moest daarbij voegen de geheele lage landstreek bij Wanneperveen, Giethoorn, enz. Daar staat alles dikwijls van zelve onder water, of kan onder water gezet worden, en dan vormt de geheele streek van het Katerveer tot Hinlopen een gemakkelijk te verdedigen terrein. Die landen liggen zóó laag, dat zij met iederen zeevloed onder water kunnen loopen. Daar kan dus eene locale verdediging met de troepen van het leger en de schutterij met kracht worden volgehouden. Maar vooral is spreker gesteld op het behoud van Groningen en Delfzijl, ook met het oog op de scheepvaart langs de Eems, die onmogelijk wordt, zoolang wij Delfzijl bezethouden en daar oorlogsvaartuigen hebben. Wat Nijmegen en Grave betreft, voor het behoud van deze beide steden kan men dezelfde argumenten aanvoeren die weleer voor Maastricht en Venlo werden bijgebracht: de afsluiting van de rivieren voor vijandelijk materieel. Wat de heer HOOGENBOOM nu gezegd heeft omtrent het vervoer van de vijandelijke troepen per spoorweg naar Nijmegen en van daar over de Waal en de gewone wegen naar Utrecht, dat zou alles zeer goed gaan, wanneer wij geen leger hadden dat beweegbaar is. Dit heeft de heer HOOGENBOOM altijd uit het oog verloren. Dit is onze groote kracht tegenover den vijand. Eerst moeten door den vijand de te behouden werken bij en tegenover Nijmegen genomen worden. Vóór dien tijd kan de vijand niet op de Waal komen en de rivier niet afzakken. De heer HOOGENBOOM vergeet, zegt spreker, dat wij een leger achter den IJssel hebben en dat men daar een zoogenaamd rideau kan

laten staan, iets wat zeer gemakkelijk is in zijn eigen land, en met de hoofdmacht elders optreden. De troepen kunnen zich dus onttrekken aan het gezicht van den vijand en plotseling een aanval doen tegen dat korps bij Nijmegen, dat door twee rivieren gescheiden is van zijn eigen hoofdleger. Hoe gemakkelijk men zich tijdelijk onttrekken kan, toont spreker nog aan door een voorbeeld uit den oorlog in Polen in Mei 1831, toen het Poolsche leger reeds verscheidene dagen op marsch was om het Russische garde-korps te overvallen, voor dat het Russische hoofdleger zulks bemerkt had. Achter den IJssel is het gemakkelijk zich te onttrekken aan het gezicht van den vijand. Spreker gelooft dus dat de heer HOOGENBOOM te veel let op de vaste punten, op de vestingen, maar te weinig op het leger. Dergelijke punten op zich zelve zijn niets waard; al overdekte men het land met forten, het zou daardoor alléén niet verdedigbaar worden. Het leger alléén geeft kracht aan de vestingen. Met een belegerings-park eerst te Nijmegen te komen, het fort dat tegenover den mond der haven ligt, hoe zwak het ook zij, te nemen en het van de bergen te beschieten, voorzeker wel een afstand van 3000 el, dat is zoo gemakkelijk nog niet. De verdediger zal ook wel zoo vrij zijn een paar schepen in den mond der haven te laten zinken, en dan is die afgesloten, en dan is dat met geschut de Waal afzakken belet. Maar al ware dit het geval niet, dan gaat dat zoo snel niet die schepen te Tiel of te Varik weêr te lossen, het geschut langs binnenwegen naar den spoorweg te brengen, enz. Natuurlijk heeft de verdediger dien spoorweg dan al lang onbruikbaar gemaakt. Als de vijand met zijne hoofdmacht voor den IJssel stond en een zijner korpsen zich tusschen den Rijn en de Waal bevond, zou het er slecht afkomen, wanneer het Nederlandsche leger zijn plicht deed, en zich op dat afgezonderde korps wierp.

Wat panterschepen op de Waal betreft, is sprekers illusie omtrent zulke vaartuigen in den laatsten tijd eenigszins gedaald, nu wij bijv. eene *canonnière sans canons* hebben gekregen, doch daar deze Vereeniging zich van het beoordeelen van regeeringsdaden onthoudt, zal hij over dit punt niet uitweiden.

Wat Grave aangaat, de Maas is zeer dikwijls onbevaarbaar. Meestal zal de vijand voor zijn aanval den droogen zomertijd kiezen en die tijd, die voor de Utrechtsche-linie de gevaarlijkste

is, brengt te weeg dat de Maas geen voldoende water heeft voor de scheepvaart. Aangenomen dat de rivier beneden het fort St. Andries bevaarbaar is, dan is toch door dit fort, door veldgeschut, enz. het varen op dat gedeelte der rivier wel te beletten.

Spreker is het daarin met den heer HOOGENBOOM eens, dat ook hij den zuidelijken oever van het Hollandsch-diep zou willen verdedigen, doch onder conditie, dat er slechts aarden batterijen, maar geen permanente werken gemaakt wierden. De quaestie is den vijand te beletten aan den dijk van het Hollandsch-diep te komen en zich daar vast te nestelen. Die werken alléén zullen hem niet tegenhouden, maar de troepen die er achter zitten. Als er ijs is — spreker meent dat de heer HOOGENBOOM dit over het hoofd heeft gezien — moeten de troepen weg, anders zijn zij verloren. In 1794 heeft men dat in die streken gezien; het garnizoen van Breda kon niets doen, want het had werk genoeg om zijne wallen te verdedigen, en de brigade BOETZELAER was tegen den vijand niet bestand. De geheele linie, die veel kracht bezit als het nat is, is niets waard als men vorst heeft. Daarom mag men in zulke liniën geen permanente, maar alleen tijdelijke werken aanleggen.

De heer HOOGENBOOM heeft nog gesproken van de spoorwegbrug van den Moerdijk en in het algemeen de spoorwegen als eene soort van pest beschouwd voor de verdediging. De liniën hebben, zoo als hij zegt, wonden ondergaan door de spoorwegen, en dus moet er nu geld voor werken zijn. Spreker erkent, dat de spoorwegen hier en daar een werk geschonden en eenig nadeel toegebracht hebben; doch dat is slechts de ééne zijde van de quaestie; de andere zijde is, dat zij het nu mogelijk gemaakt hebben om troepen in een paar uren van den Helder naar Rotterdam te verplaatsen, of omgekeerd, en dus eene landing van den vijand te beletten. Tegen de snelheid der stoomschepen op de kust, kunnen wij de snelheid der spoortreinen stellen. De troepen kunnen met spoed op een aantal punten komen of zich weder terugtrekken. De spoorwegen hebben dus nadeel gedaan *en détail*, maar een kolossaal nut in het algemeen aangebracht, een nut hetwelk zoo verre het nadeel overtreft, dat spreker niet zou opzien tegen het aanleggen van de werken, die daar nu noodig zijn geworden.

Men heeft plan gehad aan den Moerdijk eene soort van brugge-

hoofden te maken. Als dit was om de kostbare brug te beschermen, dan zou het eenig doel hebben, doch als offensief werk heeft het geen nut. De brug wordt enkel voor den spoorweg gebouwd; zij is smal en een paar duizend el lang. Stel dat de sporen wierden opgebroken en een weg voor de troepen gemaakt, dan zou het defileeren zoo lang duren, dat de verdediger veel beter zou doen in de diepe Dordsche Kil eene stoomvloot te verzamelen, om daarmede zijne troepen over te brengen, waardoor hij op twintig punten te gelijk zou kunnen aanvallen. Als wij de linie van de Merk en Willemstad hebben, kunnen wij altijd in Noord-brabant komen. Spreker zou zich dus tot een zeer klein werk willen bepalen aan *deze* zijde van de Moerdijk-brug.

De heer JEEKEL zegt, dat hij, toen de heer STIELTJES van eene *canonnière sans canons* sprak, een glimlach op het gelaat van sommige leden zag, waaruit scheen te blijken, dat zij aan die uitdrukking eenige waarde hechtten. Hij wil er dus de aandacht op vestigen, dat men tusschen de pantserschepen onderscheid moet maken, naarmate van het *doel* waartoe zij bestemd zijn. Werkelijk meent hij, dat er eene *canonnière sans canons* in project is, doch, al is hij niet in de geheimen van het Departement van Marine ingewijd, gelooft hij toch te kunnen verklaren, dat men aan dat vaartuig geen kanonnen in een gepantserden toren heeft gegeven (1), wegens het doel waaraan het zal moeten beantwoorden. Dat vaartuig zal bestemd zijn tot het in den grond boren van pontons van bruggen. Nu meende men dat, wanneer men dit vaartuig als kanonneerboot inrichtte, de bevelhebber allicht in verzoeking zou komen zich in een vuurgevecht te wagen met den vijand, die met artillerie oprukt. Om dit te voorkomen en zorg te dragen dat het vaartuig enkel zal doen, waartoe het bestemd is, het in den grond rammen van bruggen, heeft men geen kanon genomen; men is daardoor tevens in de gelegenheid de stoommachine zooveel krachtiger (2) en het pantser zwaarder te

(1) Waarschijnlijk worden op het vaartuig wel eenige lichte vuurmonden geplaatst, doch niet in een gepantserden toren, omdat men anders *te veel* diepgang zoude verkrijgen.

(2) Door *krachtiger* machine verkrijgt men *meer* snelheid, dus is men *minder* tijd aan het vijandelijk vuur blootgesteld, terwijl het richten voor de vijandelijke kanonniers *moeilijker* wordt.

maken (1). Trouwens bij deze twee laatste vereischten nog een gepantserden toren te voegen was eene onmogelijkheid, daar men aan een zekeren diepgang is gehouden. Waarschijnlijk zal zoodanig vaartuig door andere gevolgd worden, die als verdedigings-vaartuigen op de rivieren zullen gestationeerd worden en zich in vuurgevecht zullen kunnen begeven. Voor het vernielen van bruggen heeft men geen kanon noodig, en dit is de eenvoudige explicatie dat men thans bouwt *une canonnière sans canons*.

De heer STIELTJES, ofschoon niet eene discussie willende openen over punten, die elders besproken moeten worden, merkt toch op, dat om bruggen te vernielen, men geen gepantserd vaartuig met een ram behoeft, maar dat daarvoor elk schip met steenen geladen te gebruiken is.

De heer JEEKEL wijst op eene gebeurtenis van den jongsten tijd. De kommandant van de *Rolf Krake* werd voor den krijgswaad geroepen, omdat hij, toen de Pruissische troepen naar Alsen overstaken, zich in een vuurgevecht had begeven, in plaats van de booten, met die troepen bemand, in den grond te loopen. De uitslag zou in dit laatste geval waarschijnlijk anders zijn geweest.

De heer KROMHOUT stemt in met het beweren van den heer STIELTJES, dat het niet noodig is om een bruggehoofd te maken voor de brug aan den Moerdijk. Dit is niet alleen niet noodig omdat onze troepen *naar zijne meening* aldaar nimmer offensief zullen ageeren, omdat wij vermoedelijk nooit zooveel troepen daartoe beschikbaar zullen hebben, maar ook omdat het accès over de brug zonder beschermend bruggehoofd door een eenvoudig en onschuldig middel onschadelijk is te maken.

Spreker deelt mede, dat hij 7 of 8 jaren geleden zich vier dagen te Coblenz heeft opgehouden, toen de groote spoorwegbrug aldaar is in elkander gezet. Hetzelfde middel dat men daarbij toen met goed gevolg heeft aangewend, zal nu ook bij den bouw van de brug aan den Moerdijk worden gebezigd, indien spreker althans juist is ingelicht. Het maken van een steiger

(1) *Zwaardere* pantsering vermindert de kans om in den grond geschoten te worden, alvorens men de te rammen pontons bereikt.

om de brug geheel te bouwen en dien, als het werk gereed is, vaksgewijze weg te breken, de gewone manier om bruggen te bouwen, zou aan den Moerdijk aan vele bezwaren verbonden zijn. Dat was ook bij Coblentz niet gemakkelijk om de rotsachtige gesteldheid van den bodem, en omdat men daardoor het vaarwater zou belemmerd hebben. Nu is men van plan, even als te Coblentz geschied is, aan den Moerdijk aan den wal twee in het Hollandsch-diep inspringende hoofden te bouwen, welke zoover van elkander verwijderd zijn als de spanning van de verschillende vakken waaruit de brug bestaat, zal wezen. Tusschen deze hoofden zal men den steiger bouwen, waarop elk afzonderlijk bruggevak in zijn geheel kan gebouwd worden. Vervolgens zullen bij eb eenige groote pontons onder dat vak gebracht worden, zoodat, wanneer door den vloed het water rijst, dat geheele vak van 100 meters wordt opgelicht en zodoende beweegbaar is met de pontons. De pontons met het vak beladen, worden daarna in de opening tusschen de pijlers der brug gebracht, waar zijne plaats is. Daar gesteld zijnde, wacht men de eb af, de pontons zakken en het vak blijft op de hoofden liggen. Men ziet dat het een eenvoudig middel is en aan den Moerdijk nog gemakkelijker uit te voeren dan te Coblentz. Het laten rijzen en dalen van het bruggevak geschiedt hier immers door den vloed en de eb, terwijl deze beweging te Coblentz moest verkregen worden door het vol en later weder leegpompen der pontons. Wil men in oorlogstijd het accès onschadelijk maken, dan maakt men de rails bij de aaneensluiting der bruggevakken los en met behulp van een paar groote booten licht men, bij vloed, een vak uit de brug, en het accès is verbroken. Is het niet voldoende dat één vak wordt weggenomen, dan neemt men er twee of meer uit. Hieruit ziet men, dat men voor het accès van de spoorwegbrug aan den Moerdijk niet veel vrees behoeft te koesteren, en dat een enkele batterij aan de zijde van Willemsdorp voldoende is haar te verdedigen.

De heer HOOGENBOOM wenscht, ofschoon de heer STIELTJES niet meer tegenwoordig is, nog te zeggen waarop hij zijne meening grondt, dat ons leger het beschieten van de fort en bij Nijmegen en Grave niet zal kunnen beletten. Wanneer de vijand voor den IJssel staat en zijn belegerings-park voor Nijmegen heeft,

met een gedeelte zijner troepen gedekt, heeft het gedeelte van ons leger dat dit zou willen beletten, — aannemende dat ons leger dan reeds zoo sterk is dat het daartoe een gedeelte kan afzonderen — de Waal nog tusschen zich en de vijandelijke batterijen. De vijand kan dus doorgaan met het fort te beschieten, zonder dat wij hem kunnen verontrusten, want ons leger wordt belet de forten te hulp te komen, èn omdat het daartoe in de eerste dagen van den oorlog geen personeel zal kunnen afzonderen, èn omdat wij toch de Waal niet kunnen passeeren, *want het daartoe noodige bruggehoofd heeft men gesloopt.*

Spreeker heeft verder *uitdrukkelijk* gezegd: al zijn de forten ook vroeger tot zwijgen gebracht, de vijand zal toch de Waal niet afgaan vóór de IJssel is geforceerd. Hij kan dan een gedeelte van of wel zijne geheele legermacht in de Betuwe samen-trekken en dus zijne transporten verder begeleiden. Ons leger zal dan ook weder niet bij St. Andries ter hulp kunnen snellen.

Spreeker moet nog doen opmerken dat hij de spoorwegen niet als eene pest beschouwt, en dat hij vermeent dat dit ook niet uit zijne woorden kan opgemaakt worden. Hij heeft er alleen op gewezen, hoeveel nog zal moeten gedaan worden om de nadeelen te herstellen, welke zij aan de verdedigingswerken hebben toegebracht, bijv. te 's Bosch, Crevecœur en de plaatsen aan den IJssel enz.

Spreeker heeft willen doen uitkomen dat het natuurlijk is, dat er nog groote sommen moeten besteed worden. Hij geeft de reden daarvan op, en die reden is: *het aanleggen van spoorwegen op de wijze zooals dat is geschied*, zonder daarom in het minst de voordeelen der spoorwegen te willen minachten. Hij heeft zelfs niet eens gezegd, dat het een *nadeel* was aan die spoorwegen verbonden, maar eenvoudig beweerd dat de spoorwegen nadeel hebben toegebracht op de aangewezen plaatsen; dat dus de billijkheid medebrengt dat dit nadeel worde hersteld, en dat die nadeelen niet mogen geweten worden aan het oorlogsbestuur, zoo als het publiek wel eens geneigd is te doen. Men spreekt van *millioenen verspillen*, maar men gaat meestal niet na, waardoor zooveel uitgaven noodzakelijk worden.

Spreeker heeft ook niet bedoeld, dat bij den Moerdijk bruggehoofden zouden moeten worden gemaakt, maar slechts een paar

werken, en wel op de twee spoorwegen, omdat de vijand nu zijn zwaar geschut tot aan den oever kan vervoeren en in batterij zetten, en dan zou beletten dat de pantserschepen den overtocht over de Nieuwe Merwede kunnen verhinderen.

Daar niemand meer het woord verlangt, sluit de Voorzitter de Vergadering, nadat drie candidaten tot lid zijn aangeuomen.

De Secretaris,

J. H. WITSENBORG.

VERBETERINGEN.

Blz. 115 r. 7 v. b. lees: *doch onder conditie, dat er tusschen de raste te
behouden punten Willemstad en Geertruidenberg
slechts aarden batterijen,*

" 115 " 16 " b. staat: *vorst,* lees: *langdurige vorst.*

" 115 " 8 " o. " *op,* " *langs.*

" 116 " 1 " b. " *hoofden,* " *hoofd.*

" 116 " 12 " " " *werk,* " *mits stormerij werk.*